

Maria Eriksson
016-15 37 76
maria.eriksson@mdh.se

Barns rätt som anhöriga, BRA: Utvärdering av ett utvecklingsarbete

Innehåll

Sammanfattning	2
1. Inledning	5
2. BRA-modellen i praktiken	11
3. Rättigheter, information och stöd	14
4. Delade erfarenheter	23
5. Betydelsen av barns rättigheter och delaktighet	27
6. Hinder och möjligheter	33
7. En lovande modell	37
Referenser	38
Bilagor	39

Sammanfattning

Rapporten redovisar iakttagelser och slutsatser om Allmänna Barnhusets utvecklingsarbete med namnet BRA – Barns Rätt som Anhöriga, och den modell för information, råd och stöd till anhöriga barn som arbetet resulterade i: BRA-modellen. Utvärderingsuppdragets fokus har legat på att skaffa en så bred bild som möjligt av BRA modellen, och att ta vara på synpunkter, tankar och förändringsförslag som kan bidra till att tydliggöra och förbättra modellen. Det empiriska underlaget består av basuppgifter om 46 av de 56 barn och unga som deltagit i BRA-samtal och läger, intervjuer med 8 av de deltagande barnen, intervjuer och samtal med 11 personer från de 3 pilotverksamheter som ingick i projektet, och samtal med de 2 projektledarna från Barnhuset.

Utvecklingsarbetet prövade en modell med följande komponenter: barn och föräldrar får vid ett första samtal tillsammans information om de rättigheter som barnets anhörighet medför. Barnet erbjuds sen 1-2 enskilda samtal. Om barnet önskar genomförs därefter ytterligare ett samtal tillsammans med föräldern. Efter de enskilda samtalen erbjuds barnet att träffa andra barn med liknande erfarenhet under ett läger en helg eller ett skollov.

Utifrån uppgifter om deltagande barn och de insatser som genomförts kan man dra slutsatsen att det är två olika versioner av BRA som prövats i praktiken: ”fullständig-BRA” där modellen har i relativt hög grad prövats utifrån samtliga komponenter och ”mini-BRA” där BRA-insatsen framförallt har bestått av ett inledande informationssamtal och i vissa fall ytterligare ett individuellt samtal. Vidare har de olika versionerna av BRA riktats till delvis olika målgrupper, vilket betyder att BRA-modellen i sin helhet framförallt har prövats på tonårstjejer med erfarenhet av föräldrars psykiska ohälsa, medan yngre flickor och pojkar vars föräldrar har någon typ av somatisk problematik endast tagit del av mini-BRA. Det är endast barn från de verksamheter som åtminstone i några fall prövat fullständig-BRA som kommer till tals i intervjuerna. Sammantaget betyder detta att slutsatserna om hur modellen fungerar för yngre barn och barn till föräldrar med somatiska sjukdomar blir ganska osäkra.

Såväl de intervjuade barnens utsagor som det samtalsledarna säger tyder på att när det gäller indviddelen av BRA har målsättningarna uppfyllts i hög grad vad gäller att barnen har fått kunskap om sina rättigheter med anledning av föräldrarnas fysiska sjukdom/psykiska störning/missbruk, att de har fått den information de behöver om sin förälders sjukdom/psykiska störning/missbruk, och att de har fått hjälp att uttrycka eventuellt behov av råd och stöd. Både barn och samtalsledare kommenterar också det pedagogiska redskap som används i samtalen och menar att det har varit viktigt och till stor hjälp. Det är dock inte lika tydligt att barnets behov av råd och stöd blivit synliggjort för föräldrar/närstående vuxna, eller att barnet eller familjen vid behov har länkats till personer/verksamheter som kan ge hjälp; råd, stöd, behandling, och så vidare. I synnerhet dessa frågor kan alltså behöva stå i fokus i fortsatt utvecklingsarbete. I och med de

begränsningar som finns i materialet om och från de deltagande barnen går det inte att utifrån barnen uttala sig om det är några grupper barn som individdelen av BRA inte fungerar lika bra för. Piloternas tankar om eventuella begränsningar handlar framförallt om att BRA-modellen skulle behöva anpassas till barn med olika former av funktionsnedsättningar och kommunikationssvårigheter. Sammantaget framstår individdelen av modellen som mycket lovande och utifrån de intervjuer som rapporten bygger på kan man tolka det som att BRA-samtal kan stärka barns känsla av sammanhang.

Målsättningarna för lägret verkar de ha uppfyllts i mycket hög grad när det gäller att stärka barnen genom att de får träffa andra i samma situation, uppleva gemenskap och dela erfarenheter, bli hörda och få uttrycka sina åsikter, samt att ha kul och lära sig mer om sina rättigheter. Det är mer oklart i vilken lägre bidragit till att barnen fått fler strategier att hantera vardagen som anhörig. De barn som deltagit i ett läger talar alla mycket positivt om den erfarenheten. Mer kritiska synpunkter från barnen handlar - vid sidan om att lägret varit lite för komprimerat tidsmässigt - framförallt om att lägerledarna behöver vara observanta på att det kan vara påfrestande känslomässigt för deltagarna att vara på läger. Ett inslag i lägerprogrammet är inspirerat av norska Forandringsfabrikens deltagandemodell höringar och i den här delen får barnen möjlighet att som grupp förmedla erfarenheter, goda råd och förslag på förbättringar för anhöriga barn till politiker och beslutsfattare. Att döma av de barn som kommit till tals i intervjuerna var relationen till och utbytet med de andra barnen betydligt viktigare än detta mer barnpolitiska inslag. Barns rätt till att komma till tals också i ett vidare perspektiv verkar inte ha stått högst på agendan för de barn som deltog i lägret. Det kan bland annat ha att göra med att de inte träffat varandra tidigare utan etablerade sina relationer där och då.

BRA är en modell som sätter barnets rättigheter i fokus. Arbetet bygger på barns delaktighet och förutsätter de vuxnas lyssnande. De barn som intervjuats bekräftar att det är viktigt att BRA-modellen har barnets rättigheter som utgångspunkt, och man kan tolka barnintervjuerna som att samtalsledarna i hög grad lyckats bidra till att barnen fått mer kunskap om sina rättigheter. Det som för många av pilotverksamhetens medlemmar har varit nytt med BRA-modellen är dels att insatsen riktar sig direkt till barnet och sedan just detta att arbetet utgår från barns rättigheter och delaktighet. Piloterna betonar att det är ett nytt perspektiv de har lärt sig att arbeta utifrån, som ifrågasätter vuxnas tolkningsföreträde. Även utgångspunkten i rätten till information ger ett annat arbetssätt och en mer lyssnande inställning, medan det "vanliga" sättet att arbeta framstår som tydligare styrt av de professionella. Det kan dock vara en utmaning att arbeta utifrån barns delaktighet och egenmakt inom ramen för relationer som inte är jämlika utan i stället präglas av vuxnas överordning och barns beroende och underordning. En annan utmaning med att arbeta på det här sättet är att rättigheter kan framstå som något ganska abstrakt och att det kan vara svårt att "översätta" så att det blir möjligt för barn att ta till sig kunskap om sina rättigheter. Ytterligare en utmaning är förknippad med ansatsen att lära

barn något. En erfarenhet från pilotomgången är att medan det första individuella samtalet väldigt tydligt har fokus på det enskilda barnet, kan det vid det andra samtalet vara lätt att börja "undervisa" om rättigheter, så att samtalets innehåll inte kommer lika mycket från barnen själva, och barnen får en lägre grad av delaktighet. Ytterligare en utmaning som piloterna lyfter fram är att det inte är givet att BRA-tanken om barns rättigheter och barns delaktighet också i ett vidare perspektiv får gehör i den egna organisationen eller hos andra samhällsinstanser.

En analys av hinder och möjligheter när det gäller tillämpningen av modellen bekräftar väl känd kunskap om betydelsen av såväl organisatorisk förankring och beredskap som ledningsstöd vid implementeringen av nya metoder eller arbetssätt. Det blir också tydligt det kanske ställs särskilda krav på organisatorisk förberedelse om BRA-modellen ska implementeras inom verksamheter med vuxna som primär målgrupp. Det behöver också finnas en grundläggande kunskap i hela organisationen om anhöriga barn och deras rättigheter för att det ska bli möjligt att rekrytera barn till BRA-insatsen. Under utvecklingsarbetet var en utgångspunkt att BRA-modellen ska vara så grundläggande att även av personal som inte är särskilt inriktade på barn ska kunna använda den. Piloterna menar dock att även om modellen är tydlig och enkel ställer exempelvis BRA-samtal krav på den som leder samtalen, och den förutsätter viss vana och erfarenhet att luta sig mot. Den utbildning i modellen piloterna genomgått får genomgående högt betyg, liksom stödet i förberedelse och genomförande av lägren. Kritiska kommentarer handlar mer om olika besked under projektet gång om exempelvis rekrytering till lägret. Det faktum att BRA framställs som en modell kan också vara något av en utmaning för dem som ska omsätta den i praktik, och det ställer krav på handledning från Barnhusets sida. Detta eftersom en del professionella, inte minst inom socialtjänsten, är ovana vid att arbeta manualbaserat. En del piloter uttrycker exempelvis en osäkerhet om de måste följa anvisningarna "till punkt och pricka" för att de ska genomföra "riktiga" BRA-samtal. En fråga för det vidare arbetet med BRA är att tydliggöra instruktionen till BRA-samtal och diskutera hur strikt denna måste följas för att det ska vara fråga om just "BRA: Barns Rätt som Anhöriga".

Helhetsbedömningen blir att detta är ett i många avseenden framgångsrikt utvecklingsarbete. Det material som ligger till grund för analysen tyder på att arbetet med BRA-samtal och läger lyckats uppfylla målsättningarna. Vidare har utvecklingsarbetet resulterat i en modell som framstår som lovande inte bara när det handlar om att informera anhöriga barn om deras rättigheter och kartlägga behov av vidare stöd, utan som även tycks kunna stärka barns känsla av sammanhang. När nu modellen är utvecklad blir det därför angeläget att på allvar pröva den i olika verksamheter, och att studera hur BRA modellen fungerar i jämförelse med andra metoder eller modeller för information och stöd till barn som anhöriga.

1. Inledning

Under perioden 2011 till 2013 bedrev Stiftelsen Allmänna Barnhuset ett arbete för att utveckla former för att ge information, råd och stöd till anhöriga barn. Bakgrunden till projektet var förändringarna i hälso- och sjukvårdslagen (HSL) 2010 som stärker i barns rättigheter som anhöriga. Lagändringen innebär att hälso- och sjukvårdens personal ska beakta barns behov av information, råd och stöd när en förälder har en psykisk sjukdom eller funktionsnedsättning, har en allvarlig fysisk sjukdom eller skada, är missbrukare av alkohol eller annat beroende framkallande medel, eller oväntat avlider. Det har inte funnits några färdiga metoder eller modeller direkt utarbetade för att tillgodose anhöriga barns rätt till exempelvis information, och därför startade Barnhuset ett utvecklingsarbete med namnet BRA – Barns Rätt som Anhöriga. Det genomfördes i samarbete med bland annat tre pilotverksamheter som möter anhöriga barn. Jag har följt utvecklingsarbetet och i den här rapporten redovisar jag mina iakttagelser och slutsatser om utvecklingsarbetet och den modell för information, råd och stöd till anhöriga barn som arbetet resulterade i: BRA-modellen.

Uppdraget

Uppdraget har både varit att bidra till en genomlysning av utvecklingsarbetet och av modellen det skulle resultera i, och att fungera som en samtalspartner under resans gång, i första hand för projektledarna, men även i viss mån för deltagande pilotverksamheter. Det har alltså inte varit fråga om ett renodlat utvärderingsuppdrag.

När jag kom in i projektet hade arbetet redan påbörjats, och första steget var att hjälpa till att ta fram underlag för dokumentation av vissa basuppgifter om deltagande barn och unga (se bilaga 1), och en plan för återkoppling från såväl barn och unga som pilotverksamheternas personal (se bilaga 2 och 3 samt nästa avsnitt). Syftet med denna dokumentation och återkoppling var att bidra till den första uppföljningen och utvärderingen av hur BRA modellen fungerar i praktiken.

Jag har också medverkat vid en av träffarna med pilotverksamheternas personal på Sättra Bruk då jag genomförde intervjuer med personalen. Jag föreläste även om perspektiv på barn och barns anhörighet och bidrog till diskussionerna om BRA-modellen, dess fördelar och behov av vidareutveckling.

Ytterst är tanken med BRA-modellen att barn ska få mer makt i sina liv och kunna påverka mer själva. De ska veta mer om sina rättigheter och om förälderns sjukdom eller missbruk och målet är att barns rättigheter ska respekteras. När modellen nu är utvecklad och på allvar kan prövas i olika verksamheter är det angeläget att utvärdera om arbetet med BRA når upp till dessa höga ambitioner, och även studera hur BRA modellen fungerar i jämförelse med andra metoder eller modeller för information till barn som anhöriga. Under utvecklingsprocessen har den typen av utvärdering dock inte varit möjlig, utan fokus har legat på att skaffa en så bred bild som möjligt av BRA modellen, och att ta vara på synpunkter, tankar och

förändringsförslag som kan bidra till att tydliggöra och förbättra modellen. Själva modellen har också reviderats något under resans gång (se Lundström-Mattsson och Schönbeck 2014).

Det finns luckor i utvärderingens empiriska underlag (se nästa avsnitt), vilket bland annat kan bero på att jag som utvärderare kom in efter att projektet redan satts igång och att pilotverksamheterna därför kan ha uppfattat den dokumentation som ligger till grund för utvärderingen som något "extra" eller "utöver" och inte som en självklar del i utvecklingsarbetet. I retrospektiv har det blivit uppenbart att mitt uppdrag på ett tydligare sätt borde ha innehållit ett ansvar för kontinuerligt stöd och handledning av verksamheterna, exempelvis när det gäller dokumentationen av deltagande barn. Att den här oklarheten i uppdraget fick negativa konsekvenser för dokumentationen kan också bero på att det inte varit självklart för pilotverksamheterna att arbeta systematiskt med dokumentationen. De framstår tvärtom som "utvärderingsovana" verksamheter, vilket ställer särskilda krav på handledning.

Frågeställningar

Mina bidrag till projektet, utvärderingens uppläggning och analysen av materialet har organiserats utifrån följande frågeställningar:

- Vilka barn och unga är det som prövar BRA-modellen under utvecklingsprojektet?
- I vilken grad har målsättningarna för insatser enligt BRA-modellen uppfyllts?
- På vilket sätt och i vilken grad tillämpas modellens olika komponenter (samtal med förälder, samtal med barn och förälder, individuella samtal med barn, uppföljning med förälder, samtal med expert, läger)?
- Vad säger deltagande barn och unga om modellen och dess tillämpning?
- Vad säger pilotverksamheternas medlemmar om modellen och dess tillämpning?
- Vad betyder utgångspunkten i barns rättigheter, inklusive barns rätt till delaktighet?
- Vilka hinder och framgångsfaktorer går att urskilja, när det gäller tillämpningen av modellen?

Underlaget

Det underlag jag bygger mina slutsatser på består dels av vissa basuppgifter om de barn och unga som deltagit i BRA-samtal och läger, dels intervjuer med en mindre grupp av de deltagande barnen, intervjuer och samtal med pilotverksamheternas personal, samt samtal med projektledarna.

Informationen om och från deltagande barn

Som nämns ovan tog jag och projektledarna tillsammans fram en mall för dokumentation där tanken var att samla vissa basuppgifter om de deltagande barnen och om vilken insats de faktiskt erbjudits (bilaga 1). I praktiken visade sig pilotverksamheterna i varierande grad använda sig av mallen och det blev svårt att få tillgång till kompletta uppgifter om samtliga barn. Totalt har 56 barn på olika sätt kommit i kontakt med BRA-modellen och jag har fått tillgång till (delvis inkompleta) uppgifter om ålder, kön, huvudproblematik och faktiskt insats för 46 av barnen. Dessa basuppgifter ligger till grund för beskrivningen av BRA-modellens tillämpning i nästa kapitel.

Ett perspektiv där barn betraktas som kompetenta aktörer i sina egna liv har varit en viktig bas för hela utvecklingsprojektet. Med en sådan utgångspunkt har det varit självklart att barn som erbjudits olika delar av BRA-modellen är en central informations- och kunskapskälla. Därför innehöll dokumentationsmallen några frågor direkt till barn i samband med att BRA-insatsen inleddes (bilaga 2) och ett längre återkopplingssamtal efter att insatsen avslutats (bilaga 3). Då jag endast fick tillgång till svar på de inledande frågorna från 3 av de 46 barnen, används det materialet inte i rapporten. Den diskussion om deltagarnas röster om BRA-modellen som förs i rapporten bygger i stället på återkopplingssamtalen efter avslutad insats.

Det var pilotverksamheternas personal som höll återkopplingssamtalen med barnen. Den här modellen har använts i andra studier av utsatta barn (t. ex. Forsberg 2008). Fördelen med detta förfarande är att det är de personer som barnen redan känner som samtalar med dem, vilket skonar barnen från att behöva möta ytterligare en person. Detta kan också bidra till utveckling och lärande i organisationen då det är de personer som prövat modellen som själva för samtal om hur den uppfattats av deltagarna. Samtalen blev alltså även en del i utvecklingsarbetet. Man kan också tillägga att barnen erbjöds en hög grad av konfidentialitet i förhållande till personer utanför stödverksamheten: jag har inte tagit del av några personuppgifter, och har inte heller träffat några av barnen. Då BRA-modellen var under utveckling bedömdes det inte som etiskt motiverat att lägga upp en regelrätt intervjustudie med deltagande barn. Ur ett forskningsetiskt perspektiv var det tveksamt om kunskapsvinsterna skulle uppvägas av möjliga problem, som exempelvis den påfrestning deltagande i intervjuer med en utomstående forskare skulle kunna innebära för åtminstone för några av barnen. En nackdel med denna design är dock att det kan vara svårare för deltagare – oavsett om de är barn eller vuxna – att framföra kritik till en person som erbjudit stöd eller hjälp, jämfört med en helt utomstående forskare. När modellen väl är utvecklad och implementerad i olika verksamheter blir det därför viktigt att också genomföra deltagarintervjuer med från verksamheten oberoende intervjuare.

Syftet med intervjuerna var att de skulle ge en bild av hur de barn och unga som haft kontakt med BRA-piloterna uppfattat insatsen, och att även ge en

bild av vilken typ av stöd och hjälp de intervjuade barnen tycker anhöriga barn ska erbjudas. Intervjun bygger självklart på barnens samtycke (bilaga 4). I de fall det varit aktuellt har barnets vårdnadshavare också fått samtycka till intervjun (se bilaga 4). Barnen har fått skriftlig och muntlig information om att intervjun går till som ett samtal och att det inte finns några svar som är rätt eller fel utan att det är barnets åsikter som är det viktiga (se bilaga 3 och 4). Frågorna har handlat om huruvida det bra för barn att veta att de har rättigheter när en förälder är sjuk/skadad/missbrukar och i så fall på vilket sätt, om barnet är nöjd med den information hon eller han fått och om hon eller han fått svar på sina frågor, om barnet uppfattar att föräldrar och andra närstående vuxna fått ökad förståelse för barnets behov och rättigheter som anhörig, om insatsen varit till hjälp och om barnet skulle rekommendera BRA-samtal till andra barn. Frågorna har också handlat om själva upplägget på modellen, om vilken typ av stöd och hjälp barnet menar att anhöriga barn kan behöva, och om barnet har eget behov av fortsatt stöd. Barnen har också fått information om hur materialet kommer att användas (t. ex. att det kan hända att de citeras).

Totalt har åtta barn, sex flickor och två pojkar, intervjuats. Dessa barn har haft kontakt med två av pilotverksamheterna. De flesta av intervjuerna har tagit runt 20 minuter, några har varit kortare. I ett fall var intervjun mycket kort, drygt fyra minuter. Efter samtycke från barnen spelades samtalen in och sedan har jag fått tillgång till inspelningarna (i ett fall en utskrift för att jag inte talar samtalsledarens och barnets gemensamma språk). Överlag framstår barnen som relativt avslappnade med intervjusituationen och har sagt att det varit roligt att bli intervjuad. Jag har också fått hälsningar från några av dem ("Hej hej du som ska lyssna"). Det finns dock något exempel på att barnet uttryckt att det varit konstigt med intervjun. Intervjuerna har transkriberats av mig. Vissa detaljer utan betydelse för analysen har ändrats för att skydda barnens anonymitet.

Information från pilotverksamheterna

Synpunkter, tankar och förändringsförslag som kan bidra till att tydliggöra och förbättra modellen har också samlats in från samtalsledare och samordnare i de tre pilotverksamheterna. Pilotverksamheternas personal (i texten även kallade piloterna) har fått tillfälle att reflektera över BRA-modellen i flera olika sammanhang. Samtalen har dokumenterats genom inspelade intervjuer respektive samtal, samt minnesanteckningar.

Intervjuerna genomfördes i grupp vid ett projektmöte på Sättra Burk i november 2012 och det var jag som intervjuade. Piloterna delades in i grupper så att de medlemmar som genomfört BRA-samtal (samtalsledarna) intervjuades för sig (i två olika grupper) och de tre samordnarna, en från varje pilotverksamhet, intervjuades för sig. Detta för att intervjuerna skulle kunna ha något olika fokus. Intervjuerna var tematiskt strukturerade och de frågor som deltagarna reflekterade över handlar om de för- och nackdelar som kan finnas med den här modellen, eventuella svårigheter i själva mötet med barnen, betydelsen av modellens fokus på rättigheter, i vilken grad det varit svårare att uppfylla några av modellens målsättningar, samt om hur det

varit att delta i utvecklingsprojektet (se bilaga 5). Varje intervju tog runt 40 minuter.

Vid ett projektmöte på Sättra Bruk i februari 2013 fördes gruppsamtal som ett led i utvärderingen av BRA-modellens lägerdel. Även dessa samtal var tematiskt strukturerade (se bilaga 6) och spelades in. Jag har fått tillgång till inspelningarna. Samtalen tog mellan 30 och 50 minuter.

Totalt har 11 personer från pilotverksamheterna deltagit i intervjuer och samtal. Samtliga är kvinnor.

Diskussionen i rapporten bygger framförallt på piloternas röster i de inspelade intervjuerna respektive samtalen. Ingen av deltagarna presenteras med namn, och jag har valt att inte heller namnge de tre verksamheterna i rapporten. I den mån de benämns omtalas de i stället som kommunal verksamhet A, kommunal verksamhet B samt Landstingsverksamheten.

Perspektiv på barn

Den analys som presenteras i rapporten är i första hand tematisk och som redan nämnts utgår den från de frågeställningar som anges ovan. Dessutom är den informerad av ett barndomssociologiskt perspektiv där barn som sociala aktörer är ett centralt begrepp. Som anges ovan behandlas barn som kompetenta aktörer och viktiga källor till information och kunskap.

Att barn analytiskt och i kunskapsprocessen betraktas som kompetenta aktörer betyder dock *inte* att de inte kan vara utsatta och i behov av stöd och skydd. Exempelvis FN:s konvention om barnets rättigheter utgår både från barn som ett objekt i behov av vuxnas vård, skydd och kontroll, och ett handlings- eller aktörsperspektiv där barnet i stället ses som subjekt. Ett annat sätt att uttrycka detta på är att säga att det i vårt samhälle finns en dubbelhet i synen på barn. Dubbelheten har bland annat formulerats som en spänning mellan en *omsorgsprincip* som ser barn som ofullständigt socialiserade och beroende av vuxnas omsorg och ledning, gentemot en *delaktighetsprincip* som ser barn som kreativa sociala och moraliska aktörer med förmåga att handla, samspela och påverka sin barndom (se Eriksson och Näsman 2011).

Den här diskussionen ger en specifik ingång i analysen av BRA-modellen och dess utgångspunkter. Anhöriga barn är både beroende av vuxna för stöd och hjälp med att hantera sin situation, och subjekt med rätt till delaktighet, exempelvis i form av information och inflytande över beslut som berör dem. *Delaktighet* är en fundamental rättighet i barnkonventionen, även om denna rättighet begränsas genom reservationen ”med hänsyn till ålder och mognad” (exempelvis i artikel 12). Barnkonventionen är visserligen ännu inte lag i Sverige, men den svenska lagstiftningen ska ha anpassats till konventionen. Detta betyder att barn har rätt till delaktighet i alla processer som berör dem, vilket kommer till uttryck bland annat i den förändring i hälso- och sjukvårdslagen som ligger bakom utvecklingen av BRA-modellen.

Sammanfattat kan man säga att ett genuint barnperspektiv kräver att vi behandlar barn som subjekt och huvudpersoner i sina egna liv och försöker få inblick i de berörda barnens perspektiv. Samtidigt behöver våra vuxna barnperspektiv inkludera såväl ett omsorgsperspektiv som ett delaktighetsperspektiv på barn. Analysen som presenteras i rapporten ger exempel på att det inte alltid är självklart hur sådana principiella ställningstaganden ska omsättas i praktik.

Rapporten

Rapporten är upplagd så att efter det här inledande kapitlet (1) följer ett kapitel (2) som redogör för hur BRA-modellen tillämpats i praktiken, både när det gäller vilka barn som deltagit i samtal och läger, och hur omfattande insatsen tenderar att ha varit. Därefter fördjupas bilden av modellen först genom en diskussion om hur individdelen av BRA-modellen fungerat (kapitel 3) och sedan ett om lägerdelen (kapitel 4). I kapitel 5 diskuteras betydelsen av det rättighetsperspektiv som är modellens utgångspunkt, och kapitel 6 tar upp hinder och möjligheter när det gäller tillämpningen av modellen. Rapporten avslutas sedan med slutsatser (kapitel 7). Delar av analysen som presenteras i kapitel 3, 4 och 5 har tidigare publicerats i ett kapitel som ingår i den antologi om barns rätt som anhöriga som publicerats av Allmänna Barnhuset (Eriksson 2014).

2. BRA-modellen i praktiken

Vilka barn och unga är det som prövat BRA-modellen under utvecklingsarbetet? Vad är det för insats de tagit del av? Utvecklingsarbetet resulterade i två olika former för information, råd och stöd till anhöriga barn; ett program för läger och en struktur för fem samtal, BRA samtal. Samtalen och lägret utgör tillsammans BRA-modellen (se Allmänna Barnhuset 2014; Lundström Mattsson och Schönbeck 2014). I det utbildningsmaterial som var utgångspunkten för arbetet i utvecklingsprojektet beskrivs BRA-modellen som bestående av följande komponenter:

Barn och föräldrar får vid ett första samtal tillsammans information om de rättigheter som barnets anhörigskap medför. Barnet erbjuds sen 1-2 enskilda samtal. Om barnet önskar genomförs därefter ytterligare ett samtal tillsammans med föräldern. Efter de enskilda samtalen erbjuds barnet att träffa andra barn med liknande erfarenhet under ett läger en helg eller ett skollov.

På vilket sätt och i vilken grad har dessa olika komponenter tillämpats?

Deltagande barn och unga

Som tidigare nämnts har totalt 56 barn haft kontakt med pilotverksamheterna under utvecklingsprojektet och jag har haft tillgång till mer detaljerad information om 46 av dem. Även om materialet har luckor går det ändå att urskilja vissa mönster i tillämpningen av BRA-modellen. Det är 27 flickor och 17 pojkar som deltagit (information saknas om 2 barn), alltså en viss övervikt av flickor. Könsfördelningen skiljer sig något mellan de tre pilotverksamheterna: 70 procent flickor (9 av 13), mellan 30 och 50 procent flickor (3, 4 eller 5 av 10, oklart eftersom det saknas uppgift om kön för 2 barn), respektive 65 procent (15 av 23).

Medelåldern i gruppen som helhet är knappt 13 år (12,7), men tittar man närmare på de barn som de olika pilotverksamheterna mött skiljer sig grupperna något åt åldersmässigt: i en av verksamheterna är medelåldern 9 år, i en 13, och i den tredje 16 år. Det rör sig också om olika åldersspann: barn mellan 7 och 13 år, barn mellan 7 och 16 år, respektive barn mellan 13 och 18 år.

När det gäller barns anhörigskap är den största gruppen psykisk ohälsa, det gäller för 20 av barnen, medan 9 är anhöriga till missbrukande föräldrar (för 2 uppges dubbel problematik), 4 har en ms-sjuk förälder, 2 en förälder med epilepsi och för 1 barn är föräldrarnas problematik aura. Uppgifterna om typ av anhörigskap ska dock tolkas försiktigt då det saknas uppgift om 10 av barnen.

Pilotverksamheterna har något olika målgrupper och det avspeglas också i barnens anhörigskap såtillvida att det är en av verksamheterna som mött barn vars föräldrar har någon form av somatisk problematik, medan två av verksamheterna möter barn med missbrukande föräldrar respektive

föräldrar med psykisk ohälsa. I synnerhet i den ena verksamheten dominerar problematiken psykisk ohälsa (65 procent, eller 15 av 23 barn).

12 (48)

Vad har barnen tagit del av?

Tittar man närmare på hur BRA-modellens olika komponenter tillämpats ser man att det totalt sett är 8 av 40 barn, 6 flickor och 2 pojkar som tagit del av "hela paketet", det vill säga ett första informationssamtal tillsammans med föräldern, minst ett enskilt samtal, uppföljningssamtal med förälder samt läger (för 6 barn saknas uppgift). Flest barn, 11 stycken, har endast fått det första informationssamtalet, medan 10 har tagit del av informationssamtal och minst ett enskilt samtal. 5 barn har tagit del av information, minst ett enskilt samtal och uppföljning, medan något eller några barn tagit del av en annan kombination av komponenterna (information, samtal och läger, information och läger eller endast läger). Totalt är det 25 av de 46 barnen som har fått enskilda samtal, och av dessa har 13 fått 3 samtal, 7 har fått 2 samtal och 5 barn har fått 1 individuellt samtal. Av de 46 barn för vilka det finns detaljerade uppgifter har 14 deltagit i läger (totalt deltog 16 barn i läger under utvecklingsprojektet). Hälften (7) av dessa har intervjuats.

Precis som när det gäller kön, ålder och problematik kan man se vissa skillnader mellan pilotverksamheterna. En av verksamheterna rapporterar inget exempel på att barnen endast erbjudits informationssamtal tillsammans med föräldern och personalen har här konsekvent genomfört 2 eller 3 individuellt samtal (för 1 barn saknas uppgift om antal samtal). Det är också denna verksamhet som rapporterar flest fall där de genomfört "hela paketet" av BRA-modellens komponenter (6 av de 8 exempel som finns i materialet). För en av verksamheterna är den vanligaste insatsen endast informationssamtal (6 av 10) och man har konsekvent hållit endast 1 individuellt samtal med respektive barn i de fall individuella samtal genomförts. Det är möjligt att den första verksamheten inte har rapporterat in de fall där de endast genomfört ett första informationssamtal, men även om det skulle vara så är skillnaden påtaglig jämfört med den verksamhet som inte rapporterar något fall av mer än 1 individuellt samtal och inte heller något exempel på att de erbjudit "hela paketet". I en av verksamheterna kan man se alla tre varianterna (men slutsatsen är mer osäker om denna verksamhet eftersom det saknas uppgift om insats för 6 av de 23 barnen).

Två versioner av BRA

När fördelning av kön och ålder, anhörigskap och insatser kopplas ihop för respektive pilotverksamhet framträder en bild av att det är olika versioner av BRA som prövats i praktiken, varav två versioner framstår ytterligheterna på ett kontinuum. Det handlar då om två olika grader av "metodtrohet" i betydelsen att modellens samtliga komponenter prövats:

1. fullständig-BRA: samtliga komponenter ingår,
2. mini-BRA: insatsen består framförallt av det inledande informationssamtalet och barn erbjuds endast ett individuellt samtal.

Det bör dock noteras att "metodtrohet" här inte refererar till *hur* de olika komponenterna genomförts, exempelvis i vilken grad de byggt på barns delaktighet. För att dra slutsatser om det krävs ett annat underlag.

Sammantaget har som sagt 8 av 46 barn erbjudits fullständig-BRA, 15 har erbjudits mini-BRA (10 har erbjudits ett informationssamtal, 5 ett informationssamtal och 1 enskilt samtal) och resterande 23 barn har erbjudits någon annan variant som befinner sig mellan dessa ytterligheter på kontinuumet (exempelvis inledande informationssamtal, 2 eller 3 enskilda samtal och sedan läger men ingen uppföljning tillsammans med föräldern). En av de tre pilotverksamheterna har i relativt hög grad prövat fullständig-BRA (för 6 av 13 barn), en av verksamheterna har prövat fullständig-BRA i åtminstone ett par fall (för 2 av 23 barn) och en av verksamheterna inte i något fall.

De olika versionerna av BRA har dessutom riktats till delvis olika målgrupper. Om man renodlar något kan man säga att BRA-modellen i sin helhet framförallt har prövats av två av verksamheterna och då på tonårstjejer med erfarenhet av föräldrars psykiska ohälsa, medan yngre flickor och pojkar vars föräldrar har någon typ av somatisk problematik endast tagit del av mini-BRA. Det är också endast barn från de två första verksamheterna som kommer till tals i intervjuerna (kapitel 3, 4 och 5). Sammantaget betyder detta att slutsatserna om hur modellen fungerar för yngre barn och barn till föräldrar med somatiska sjukdomar blir ganska osäkra.

3. Rättigheter, information och stöd

Vad kan man då säga om hur BRA-modellen fungerat i praktiken? Vad har de som prövat modellen, deltagande barn och unga respektive pilotverksamheternas personal, att säga om modellen och dess tillämpning? Jag vill inleda diskussionen med att lägga fokus på de individuella samtalen, för att sedan återkomma till röster om lägren i nästa kapitel.

I utbildningsmaterialet som låg till grund för pilotomgången av BRA formuleras målsättningarna för individdelen på följande sätt:

- Att barnet har fått kunskap om sina rättigheter med anledning av förälderns fysiska sjukdom/psykiska störning/missbruk
- Att barnet har fått den information som det behöver om sin förälders sjukdom/psykiska störning/missbruk,
- Att barnet har fått hjälp att uttrycka eventuellt behov av råd och stöd,
- Att barnets behov av råd och stöd blivit synliggjort för föräldrar/närstående vuxna,
- Att barnet (familjen) vid behov, har länkats till personer/verksamheter som kan ge hjälp; råd, stöd, behandling m.m.

I vilken grad har dessa målsättningar uppfyllts? Så som materialet ser ut är det inte möjligt att svara på den frågan utifrån synpunkter från hela gruppen barn som kommit i kontakt med BRA-modellen under pilotomgången, utan det är de barn som kommer till tals i intervjuerna som här får säga något om måluppfyllelsen. Man bör ha i minnet att det handlar om en mindre andel, 8 av barnen. Å andra sidan är det i hög grad barn som tagit del av ”fullständig-BRA” (7 av 8, se kapitel 3) och alltså är i den positionen att de kan uttala sig om modellen som helhet.

Kunskap om rättigheter

Intervjusamtalen med barnen inleds med frågan om det är viktigt för barn att få information om sina rättigheter och ett av barnen påpekar exempelvis att ”alltså Barnkonventionen hade jag aldrig fått så mycket information om innan”. Ett annat av barnen formulerar sig så här:

Det är bra att veta vad man har rätt till, ja men det var bra [...] Man vet vad man har rätt att göra, och rätt till att säga... och rätt till hjälp och sådant, om man vill ha hjälp så vet man att man kan få hjälp och har rätt att få det.

Barnens kommentarer handlar inte bara om rättigheter på det ganska abstrakta och generella sätt som i exemplet ovan, utan de kan även ta upp mer konkreta saker. En åttaåring säger bland annat:

Man får lära sig om sina rättigheter. Jag visste inte förut vad jag har... för rättigheter. Jag vet att jag har många rättigheter. Jag har rätt att gå på toa, jag har rätt att vila och äta och leka.

Så en del av dessa barn med en förälder som är sjuk eller missbrukar associerar frågan om barns rättigheter med grundläggande behov; basala saker som äta och få gå på toaletten, eller, som ett annat exempel, om sådant som kroppslig integritet, vardagsrutiner och näringsriktig mat:

Föräldrarna behöver också veta om barnens rättigheter. Det vet inte alla föräldrar. Vissa föräldrar vet inte att man inte får slå barn och andra vet inte vilken tid barn behöver gå och lägga sig, eller att grönsaker är nyttiga.

Medan vissa barn talar om föräldrar och andra vuxna som personer de har förtroende för, finns exempel från andra barn som pekar på en mer misstroende hållning, som en informant som bekräftar att det är bra att få veta att barn har rättigheter och motiverar det med att "Ja, utan barnens rättigheter kan man ju göra vad som helst", där "man" syftar på föräldrar och andra vuxna.

De barn som intervjuas bekräftar alltså att det är viktigt att BRA-modellen har barnets rättigheter som utgångspunkt, man kan tolka materialet som att samtalsledarna i hög grad lyckats bidra till att barnen fått kunskap om sina rättigheter. Intervjuerna har inte genomförts för att ge information om barnens egna erfarenheter av utsatthet förknippade med föräldrarnas sjukdom eller missbruk, och det går inte att utifrån detta material säga något mer konkret om relationen mellan vad barnen upplevt och hur de talar om barns rättigheter. På ett mer allmänt plan skulle man dock kunna säga att det tydliga bekräftandet av betydelsen av barns rättigheter och av att känna till sina rättigheter skulle kunna hänga ihop med egna negativa erfarenheter av att rättigheterna inte respekteras (jfr Eriksson och Näsman 2011).

Information om föräldrarnas sjukdom eller problem

De intervjuade barnen bekräftar också betydelsen av att få information och svar på sina frågor om föräldrarnas sjukdom eller missbruk. Som en av dem uttrycker det: "om man har en fråga som ens förälder inte kan svara på [intervjuare: *Mm*] då vill man ju veta svaret ändå". I ett annat exempel på det här temat talar barnet om hur information och kunskap kan ha stor betydelse för barnets relation till och känslor inför föräldern:

Jag tycker att det ska få hjälp, alltså hjälp att få veta om sjukdomen och att de kan få hjälp... att förstå sina föräldrar också. För det är väldigt svårt att förstå sina föräldrar och det är väldigt lätt om man, om föräldern är sjuk så kan man lära sig att inte tycka om den för att man inte riktigt förstår den, för det är ju inte dens fel om den är sjuk, det är en sjukdom de har fått. Och då tycker jag att barnet ska få lära sig att det inte är föräldrarnas fel, det är någonting man får lära sig att acceptera, och du får också lära dig att kunna... leva med, eftersom det är ju din, det är ens vardag, det är ju jobbigt men man kan ju inte göra någonting åt det direkt, utom att gå runt och prata om det [...] Så det är ju att man ska få lära sig att förstå sin förälder också, och prata med andra som har samma problem, så man kan dela sina tankar och så.

Information och kunskap - att förstå sin förälder - handlar alltså bland annat om att situationen som anhörigt barn ska bli mer begriplig och hanterbar, vilket är ett tema som diskuteras i längre fram i kapitlet.

Även när det gäller målsättningen att barnet har fått den information som det behöver om sin förälders sjukdom/psykiska störning/missbruk framstår den som relativt väl uppfylld, att döma av intervjuerna.

Uttrycka egna behov

En viktig poäng med BRA-modellen är att barn ska få möjlighet och hjälp att formulera sina egna behov och frågor. Tanken är att modellen på pedagogiskt, informativt och lekfullt sätt ska stärka barnet och bidra till att det känner att det har makt i sitt eget liv. Det material och arbetssätt som utvecklats verkar ha fungerat väl för de barn som intervjuats. De lyfter dels fram att arbetssättet haft ett tydligt fokus på dem själva och just deras tankar och åsikter:

Jag tycker det är väldigt bra, man får kanske lite mer information, man får tänka till lite mer om hur just jag har det, inte omgivningen och hur andra tycker det är utan det är just mina åsikter som är det viktigaste. Jag tycker det var jättebra.

Vissa barn beskriver det som att de kunnat prata mer i BRA-samtalen, jämfört med den grupp för anhöriga barn som de gått i tidigare.

"Cirklarna" ett bra redskap

De intervjuade barnen återkommer bland annat till att det är lättare att prata om man får konkreta frågor med följdfrågor, och det finns flera olika exempel på hur barnen spontant tar upp "cirklarna", det pedagogiska hjälpmedel samtalsledarna använt i de individuella samtalen:

Det var också kul att prata, du vet när man gjorde de här frågorna, den här cirkeln, och tårtorna

Intervjuare: ja när vi hade enskilda samtal

Ja det tyckte jag var roligt

Det tyckte du var roligt.

Så fick man säga vad man tyckte och så fick man måla dem

Ja fick färglägga, utifrån

Vad man tyckte, hur bra eller dåligt det var, och så vet man själv var man ligger också, för man tänker inte ofta på det

Det blev tydligt för dig?

Ja det blev tydligare vad som är verkligen jobbigt och vad som verkligen är bra, ibland så kanske man överdriver, att det är dåligare än vad man tror, eller så kanske det är bättre än man tror.

I tillägg till att samtal utifrån cirkarna kan hjälpa barn att formulera sig tycks de också kunna ge barnen perspektiv på sin situation, genom att både det som är positivt och negativt blir tydligt. Ett annat barn formulerar sig nästan på samma sätt:

För det har stärkt mig väldigt mycket, både i gruppen och nu på BRA, på ett positivt sätt. Ja, jag har blivit starkare och jag tror att fler ungdomar skulle känna en trygghet att man pratar om bekymmer eller sjukdomar och då att man har chans att bjuda in föräldrarna eller en förälder eller bara syskon, man ser på, man får en annan inblick på det, man tänker inte bara på det negativa utan det blir positivt av det när man gjorde den cirkeln med tårtbitarna, det var inte bara negativt som kom upp utan det var ju också att man fick tänka till om det positiva.

Genom att samtalen både handlar om de livsområden som påverkas negativt av föräldrarnas missbruk eller sjukdom, och de områden som påverkas i mindre utsträckning eller inte alls, blir det tydligt att på vissa sätt är barnen "som vem som helst", som en av de intervjuade uttrycker det. Arbetssättet i BRA tycks alltså både kunna fungera som ett stöd för att benämna problem och hjälpbehov, och "avstigmatiserande".

Även samtalsledarna återkommer till att själva sättet att samtala med hjälp av de olika cirkarna är något som har fungerat utmärkt. Det är ett bra redskap för att hjälpa barn att benämna sin situation, och för att bekräfta och giltiggöra deras erfarenheter av anhörighetskap. Piloterna menar att barnen har känt sig lyssnade på och känt att det har varit utifrån deras förutsättningar. Modellen är tydlig och bygger på konkreta frågor. I stället för ett mer svävande "hur har du det" möts barnet av "hur har du det när det gäller det här".

Piloterna lyfter också fram metoden att använda färger för att illustrera olika saker som väldigt pedagogiskt och bra. Det blir tydligt både för samtalsledaren och barnet hur barnet har det och hur hen känner, "titta vad mycket rött du har". Den visuella ansatsen är alltså viktig, en pilot illustrerar det med ett barn som gjorde en stor svart klutt, där samtalet kom att handla om "hur ska vi göra så att den där klutten ska bli mindre", vilket underlättade för barnet att börja fundera på lösningar. "Det går verkligen att använda det på ett bra sätt", menade piloten. Modellen fungerar även tydliggörande för de barn som inte behöver hjälp just nu.

Att bli lyssnad på

Samtalsledarnas förhållningsätt till barnet är naturligtvis en förutsättning för att mötet ska bli bra, och för modellen ska fungera när det omsätts i praktik. Även när det gäller detta ger de intervjuade barnen goda omdömen:

Alltså, det var ju... att ni var trevliga och det var trevligt att komma hit och... man kände som att folk lyssna på en.

Här kan tilläggas att även när det gäller upplevelsen av att bli lyssnad till kan arbetssättet med cirkarna ha bidragit på ett positivt sätt, bland annat för att de fungerar som en dokumentation av vad som sagts. Ett av barnen som bekräftar att hen uppfattat att hen blivit lyssnad på, försöker motivera detta på följande sätt:

Ja, för... jag vet att andra vet, jag vet inte hur jag ska förklara men... det känns som att jag fick säga vad jag ville säga, för ni verkligen lyssnade [mm] och det är inte ofta man pratar om detta med någon och säger att de ska lyssna, för när det var möte så handlade det om mig, och jag skulle skriva ner hur jag hade det, och så, ja blev lyssnad till.

Upplevelsen av att bli lyssnad på handlar också om att få ett eget utrymme, där man kan känna sig friare att tala, och där det inte är vuxna som tar över:

Jag tycker väl det är bra för att... man, då pratar man inte med föräldern, och då håller man inte inne sina ord lika mycket, sedan när man pratar självständigt så pratar man mer, för man vet att man kan säga mer, det är lättare att se... När det är föräldern så är det de som pratar mest.

Barnen bekräftar också att själva upplägget på BRA-samtalen fungerat bra för deras del, det vill säga att föräldern är med vissa gånger, som vid det inledande och uppföljande samtalet, men där vissa samtal är individuella för barnet.

Barnens behov synliggjorda?

Av de områden som behandlas i intervjuerna är det framförallt två där barnens kommentarer tydligt pekar på fortsatta utvecklingsbehov. Det ena gäller i vilken grad barnen uppfattar att deras föräldrar och andra vuxna fått insikt i deras behov av råd och stöd och en bättre förståelse för barnen och deras rättigheter som anhöriga. Här är det nästan inga barn som pratar om någon tydlig förbättring. I de flesta fall beskriver barnet ingen förändring till det bättre alls, men det finns ett par exempel som i alla fall pekar på att något har hänt, som det här:

Inte allt tror jag inte att de har förstått, men de vet ju lite och sådant, under tiden som har gått också, vad som är rätt och fel, samtidigt så vet jag inte riktigt om de har fått in alltihopa, det är ju rätt mycket.

Sammantaget framstår alltså den del som riktar sig till föräldern som ett utvecklingsområde, att döma av de intervjuade barnen.

Samtalsledarna ger en lite mer positiv bild när det gäller denna målsättning, och framhåller möjligheterna med hela upplägget med informations- och uppföljningssamtal tillsammans med föräldrar. Att samtala med barnet med föräldern närvarande kan vara ett sätt att ge föräldern en modell för hur man kan prata med och informera barn, menar de. Genom att prata med barnet kan man visa föräldern att det inte är farligt att prata med barn, och beskriva att det är värre med fantasier, säger exempelvis en av piloterna. En annan

samtalsledare lyfter fram ett ärende där de inte tog in någon expert vid det uppföljande samtalet för barnet kände att hon kunde vända sig till mamman och mamman kunde ge svar på barnets frågor. Intervjuerna med samtalsledarna ger även exempel på erfarenheter av att samtalet med barn och förälder tillsammans kan uppfylla målsättningen att barnets behov ska bli tydliga för föräldern:

En mamma till exempel som har en lång kontakt [...] och har svårigheter på olika sätt, men sådär, mycket förmågor och kompetent, skulle man inte veta hennes bakgrund skulle man tro att hon var hur... försigkommen som helst, men hon sitter då i samtal när vi har vår expert med, vi pratar om sjukdomen och mamma får också svara på "hur är det för dig då?", och då händer det ju saker även där med att mamman har inte tänkt på att hon legitimerar inte, ger inte, säger inte till flickan, "jag mår dåligt i dag och du vet liksom, men det är okej att du går iväg till dina kompisar och leker, jag klarar, du vet att jag vet vart jag ska ringa någonstans om jag mår jättedåligt, du kan koppla av, hon har inte tänkt på att hon måste uttala det också för flickan. Så där till exempel var det något helt nytt.

Intervjuare: Som hände i rummet?

Som hände i rummet, därför att vi då kommer in från ett annat perspektiv och ställer andra frågor, och hon var väldigt mottaglig, "jag trodde det var underförstått" liksom, att flickan vet om det, men flickan behöver höra det.

Sammanfattat kan man uttrycka det som att medan samtalsledarna ger exempel på och pratar om möjligheter att göra barnets behov synliga för föräldern, pekar barnens utsagor i intervjuerna på att de kan förvänta sig att det finns en koppling mellan föräldrarnas insikt och handling: så länge de inte upplever förändring i vardagen från föräldrarnas sida, är det inte säkert att barnen uppfattar att deras behov blivit synliggjorda för föräldern. Denna diskrepans mellan samtalsledarnas och barnens beskrivningar väcker frågan om vilken betydelse man ska lägga i "blivit synliga" och hur man bör bedöma graden av måluppfyllelse när det gäller att barnets behov av råd och stöd blivit synligt för föräldern, utifrån ett föräldraperspektiv (föräldern har fått kunskap) eller barnens perspektiv (kunskapen har omsatts i handling och förändrat vardagen)?

Ytterligare hjälp och stöd?

Ett annat utvecklingsområde är fortsatt stöd efter BRA-samtalen. I intervjuerna med barnen finns flera exempel på hur de när de får frågan faktiskt efterfrågar mer stöd. Det kan både handla om enskilt stöd och om önskemål om att gå i grupp och fortsätta träffa andra barn med liknande erfarenheter. Det handlar också om att få hjälp under lägre tid, med tanke på att BRA-samtalen är en mycket kort insats.

Det finns också exempel som belyser betydelsen av att få stöd i andra sammanhang, som skolan:

För mig så var det BRA samtal tycker jag, men sedan också att... Ja, kanske att man berättar för sin kontaktlärare i skolan så den förstår att man har det jobbigt. I min situation så hade jag det väldigt jobbigt i skolan nu det senaste för det har kommit upp väldigt mycket nya grejer, som har varit bakom en, som kommer upp igen [...] Och då har det varit väldigt skönt att man har kunnat få mycket mer stöd från lärarna än vad man kanske trodde att de skulle ge.

Materialet innehåller också exempel på att även om barn kan uppge att de inte behöver mer stöd, kan man behöva problematisera detta utifrån hur barnet beskriver sin situation. När intervjun kommer till frågan om barnet har behov av fortsatt stöd, säger till exempel ett av de intervjuade barnen om sin nuvarande situation att den är ganska bra, delvis för att hen lärt sig hantera situationen på ett sätt som fungerar bättre:

Jag vet inte riktigt, men jag känner att jag har det ganska bra med min mamma nu [Intervjuare: *Ja*], för hon har lugnat ner sig ganska mycket, visst hon har ju sina humörsvängningar men jag har ju lärt mig ganska mycket att jag får acceptera det, och det är någonting, jag får gå undan när hon är så .

Du kan hantera det då?

Ja, jag går lite undan, eller försöka... prata... inte vara så, vara så att hon tål det [*mm*] så att hon inte blir så irriterad eller någonting, så man ska kunna, typ

Det låter som du kan parera det på något sätt?

Ja, visst, jag kanske att blir irriterad och bråkar med henne, det händer ju man blir ju trött någon gång, men till slut så får man lära sig att acceptera det.

Å ena sidan har barnet genom BRA-insatsen fått en annan förståelse för sin förälder, och livet har blivit mer hanterbart. Å andra sidan är frågan vilka negativa konsekvenser det kan få för barnet om hen i för hög grad tar ansvar för att hemsituationen fungerar, genom att gå undan och försöka prata med föräldern på ett sätt som föräldern "tål". Exemplet synliggör att även om ett delaktighetsperspektiv på barn där de behandlas som kompetenta subjekt är en utgångspunkt, så behöver bedömningen av barns situation och behov också integrera ett omsorgsperspektiv och dess fokus på vuxnas ansvar för att se och stödja barn.

Passar BRA alla barn?

I och med de begränsningar som finns i materialet om och från de deltagande barnen går det inte att utifrån barnen uttala sig om det är några grupper barn som individdelen av BRA inte fungerar lika bra för. Frågan ställdes också till samtalsledarna i intervjuerna, och de tankar om eventuella begränsningar som kommer från dem handlar framförallt om att för vissa barn räcker kanske inte den tid som är avsatt:

de som är lite blygare, tystare, har egen problematik av ADD [Attention Deficit Disorder] eller något annat, där vi i och för sig har pratat om att vi kommer inte att forcera de här samtalen, behöver de mer tid till vår tårtbit, så att vi känner att de är med på våra olika steg, då får det bli ett samtal till, mer än vad det är liksom sagt från börjandet, heller än att vi ska använda verktyget, de ska vara med [...] jag säger inte att det är mindre verkningsfullt på ett sätt, men jag funderar väldigt mycket över dem som inte riktigt kan uttrycka sig, som är lite blygare, har svårare att formulera sig, där får vi själva vara väldigt noga med hur vi ska hjälpa dem att tänka, känna, fundera liksom, när de själv ska svara, självständigt.

Liknande frågor återkom också i samtalen på projektmötet på Sättra bruk, där piloterna diskuterade att BRA-modellen skulle behöva modifieras något för att passa barn med olika former av funktionsnedsättningar och kommunikationssvårigheter.

Stärkande av barns känsla av sammanhang

Även om fokus för utvecklingsarbetet inte varit en stödinsats riktad till anhöriga barn, tycks de individuella samtalen också kunna fungera som stödjande samtal, vilka underlättar för barnen bara genom att de ger en möjlighet för barnen att uttrycka sig och få bekräftelse. Flera av de intervjuade barn pratar om betydelsen just av detta och ett säger till exempel: "Det är ju olika från person, men jag tror att det oftast är bra att prata ut och sådant". De verkar även kunna bidra till bättre kommunikation mellan barnet och föräldern: "Förut hade jag en massa känslor, som jag inte kunde berätta för mamma så mycket". Utifrån de intervjuer som rapporten bygger på, skulle man också kunna tolka det som att BRA-samtal kan stärka barns känsla av sammanhang (Antonovsky 1993). Detta sagt med tanke på hur barnen pratar både om den information de fått, hjälpen med att förstå och hantera sin situation och upplevelsen av att inte vara så ensam och annorlunda.

En känsla av sammanhang är enligt Antonovsky väsentlig för att klara av påfrestningar och det är något som i första hand utvecklas under barndomen. Känslan av sammanhang består av tre dimensioner: begriplighet, hanterbarhet och mening. I familjer där barnen är utsatta på olika sätt försvåras utvecklingen av känslan av sammanhang. Informationen om förälderns problem och den dialog barnet erbjuds genom BRA-samtalen kan i sig göra det lättare för barnet att förstå sin situation och föräldern (begriplighet) och göra den mer förutsägbar (hanterbar). I materialet finns exempel på barn som formulerar sig så: "Man vet hur man ska hantera situationen, vet varför, varför hon betar sig på det sättet så man inte tror att det är ens eget fel, att hon betar sig på det sättet". Hanterbarheten handlar alltså också om att avlasta barnet skuld. Genom att barnen får hjälp att själva formulera sina behov och frågor kan de också få större möjligheter att faktiskt påverka vad som ska hända med dem. Samtidigt får de hjälp att formulera det de vill ha och behöver i förhållande till barns rättigheter, vilket stärker deras position ytterligare. Vidare framstår det som att modellens

väldigt konkreta fokus på det enskilda barnet gjort att åtminstone en del av barnen tagit med sig upplevelsen av att hen är en viktig person, vilket bidragit till upplevelsen av mening; av att det varit meningsfullt att delta i BRA-samtalen. Lägerdelen har också bidragit när det gäller detta: mötet med andra barn framstår som meningsfullt (se vidare kapitel 4).

Slutsatser

Såväl de intervjuade barnens utsagor som det samtalsledarna säger tyder på att när det gäller individdelen av BRA har målsättningarna uppfyllts i hög grad vad gäller att barnen har fått kunskap om sina rättigheter med anledning av förälderns fysiska sjukdom/psykiska störning/missbruk, att de har fått den information de behöver om sin förälders sjukdom/psykiska störning/missbruk, och att de har fått hjälp att uttrycka eventuellt behov av råd och stöd. Både barn och samtalsledare kommenterar också det pedagogiska redskap som används i samtalen och menar att det har varit viktigt och till stor hjälp. Det är dock inte lika tydligt att barnets behov av råd och stöd blivit synliggjort för föräldrar/närstående vuxna, eller att barnet eller familjen vid behov har länkats till personer/verksamheter som kan ge hjälp; råd, stöd, behandling, och så vidare. I synnerhet dessa frågor kan alltså behöva stå i fokus i fortsatt utvecklingsarbete. Sammantaget framstår individdelen av modellen som mycket lovande och utifrån de intervjuer som rapporten bygger på kan man tolka det som att BRA-samtal kan stärka barns känsla av sammanhang.

4. Delade erfarenheter

När det gäller den andra delen av BRA-modellen - ett program för ett läger med anhöriga barn – beskrev utbildningsmaterialet syftet på två sätt. Den ena syftesbeskrivningen framhåller bland annat metod och innehåll:

Syftet med lägret är att stärka barnen genom att de får träffa andra i samma situation, dela erfarenheter, ha kul och lära sig mer om sina rättigheter och även få utöva dem. Med inspiration av norska Forandringsfabrikens deltagandemodell höringar får barnen möjlighet att som grupp förmedla erfarenheter, goda råd och förslag på förbättringar för anhöriga barn. Genom att olika kreativa uttryck (t.ex. kollage, måleri, rollspel) samlas ett material ihop som efter lägret kan förmedlas till politiker och beslutsfattare.

Den andra syftesbeskrivningen har mer entydigt fokus på de effekter lägret kan få för barnet :

Syftet är att stärka barnet genom att erbjuda en möjlighet, ett forum att få några av sina rättigheter tillgodosedda som i det här sammanhanget innebär barnet har rätt att

- bli hörd och att fritt uttrycka åsikter i frågor som rör han eller henne
- barn har rätt till respekt för sitt privatliv av familjen och av samhället (Artikel 16)
- fritid, lek och vila (Artikel 31) rätt att vara barn
- uppleva gemenskap med andra i liknande situation
- få fler strategier att hantera vardagen som anhörig, säga ja och nej

Hur beskriver då barn respektive samtalsledare arbetet med lägren? Har dessa syften och målsättningar uppfyllts?

Att inte vara ensam och annorlunda

Jag hade velat ha läger flera dagar. Två dagar gick så fort. Kan man inte ha läger en vecka istället? Jag vill gå på BRA-läger flera gånger!

De barn som deltagit i ett läger talar alla mycket positivt om den erfarenheten. Här är slutsatserna lite säkrare, eftersom det är närmare hälften av barnen som deltagit i läger som uttalar sig (7 av totalt 16 lägerdeltagare). Ett tema som återkommer på flera olika sätt i intervjuerna är betydelsen av att träffa andra i en liknande situation. Det har varit väldigt viktigt för mig, ”för när jag var liten, så trodde jag att jag var den enda”, säger exempelvis ett av barnen. Det handlar dels om att det kan vara lättare att prata med dem som har liknande erfarenheter, jämfört med jämnåriga vänner som inte delar erfarenheterna av anhörigskap, dels om att inte känna

sig så annorlunda och ensam. Att möta andras upplevelser av att ha en sjuk eller missbrukande förälder ger perspektiv på den egna situationen.

För att man vill veta också hur de har hamnat, och hur de har det. För man har ju hamnat på ett sätt. Eftersom jag har en annan, en sjuk mamma, så kan det hända att jag inte är som alla andra barn. På det sättet. Och det är roligt att ha andra barn som förstår en bättre, än vad andra barn inte gör, som inte har samma problem.

Några av barnen som deltagit i läger har visserligen en del synpunkter och förslag till förbättringar, men betonar samtidigt att det var bra. Kommentarer om lägret pekar på att bara det att få komma till en konferensanläggning, att få eget rum och god mat, kan upplevas som lite av en lyx av barnen. Själva innehållet och upplägget får också överlag gott betyg.

Samtalsledarna som lett läger med både flickor och pojkar kommenterar i sina samtal att killarna "är snabbare" när de genomför övningar och att de "pysslade också, men hellre med datorn" och man kan fundera på om upplägget eventuellt är mer anpassat till flickor än pojkar. Det är dock inget som de intervjuade barnen tar upp (de har heller inte fått explicita frågor om det), och för att kunna svara på den frågan skulle upplägget på lägret behöva utvärderas i förhållande till fler grupper av barn.

Det som gjorde lägret till en så positiv upplevelse är dock inte i första hand lokaler och aktiviteter, utan just mötet med de andra barnen. Denna kollektiva del av BRA har fyllt en viktig funktion. Om än på lite olika sätt skulle man kunna säga att både lägret och cirkarna (se kapitel 3) fungerat normaliserande och motverkat barnens känslor av annorlundaskap på grund av situationen som anhörig.

Med tanke på att det är just relationen till de andra barnen som är det viktiga blir en fråga om det skulle gå att få ut ännu mer av lägererfarenheten, genom ett visst förarbete. Det är en tanke som också väcks av barnen, där ett exempelvis pratar om att "det hade varit roligt om man hade haft en grupp ihop innan man åkte på läger, så att man redan på lägret redan har gjort något gemensamt".

Lika anhörighet?

I de ursprungliga instruktionerna till pilotverksamheterna sades det att barnen som åker på läger tillsammans ska dela anhörighet för att det ger hög igenkänningsfaktor och gemenskap. Under projektet visade det sig att just lägerdelen var svårast att få till, varför några läger arrangerades med grupper med blandade anhörighet (t. ex. missbruk och psykisk ohälsa). De piloter som genomförde ett av dessa läger beskriver det som att det var en stärkande och bra gemenskap mellan deltagarna, vilket märktes på olika sätt, och gemenskapen bröt den isolering som anhöriga barn kan känna. De sa bland annat också att "det verkade inte vara något som helst problem med att de inte hade samma anhörighet." Här kan man notera att ett av de barn som deltagit i BRA läger med en homogen grupp, och som samtidigt har erfarenheter av heterogena stödgrupper för anhöriga barn, kommenterar att

det var bra med den mer homogena gruppen på lägret, just för att man känner igen sig i andra med samma erfarenhet. Den kommentaren ger alltså stöd till den ursprungliga idén med homogena grupper.

Effekter i vardagen?

En av målsättningarna för lägret är att deltagarna ska få fler strategier att hantera vardagen som anhörig. När det gäller detta finns inte underlag från barnen att uttala sig om vilken grad målet uppnåtts. Man kan också notera att även piloterna har vissa svårigheter att förhålla sig till frågan när den kommer upp i samtalen. Om den målsättningen ska kvarstå för lägret, behöver man fundera på hur lägrets olika inslag bidrar till just detta, och hur måluppfyllandet ska bedömas.

Förmedla erfarenheter?

En annan aspekt som inte heller explicit kommer upp i intervjuerna med barnen är detta med att lägergruppen förmedlar sina erfarenheter, tankar och förbättringsförslag vidare, till rektorer, politiker eller andra relevanta personer. Piloterna ägnar däremot en del tid till att diskutera detta, både hur de konkret har gått till väga och vilken respons de fått eller inte fått. Denna aspekt av lägren framstår alltså som en större angelägenhet för de vuxna än för barnen, i alla fall sett utifrån det här materialet.

Det går inte att svara på i vilken grad den bilden är beroende av just dessa lägerdeltagare, och det blir angeläget att fortsätta utvärdera den här komponenten i lägerupplägget. Att vuxna har idéer om barns rätt att komma till tals också i ett vidare perspektiv, betyder ju inte att det står högst på agendan hos de barn som deltar i läger, i alla fall inte just då. Att döma av de barn som kommit till tals i intervjuerna var relationen till och utbytet med de andra barnen betydligt viktigare, vilket kan ha att göra med att de inte träffat varandra tidigare och etablerade sina relationer där och då.

Passar lägret alla barn?

Liksom är fallet med individdelen av BRA gör begränsningarna i materialet om och från de deltagande barnen att det inte går att utifrån barnen uttala sig om det är några grupper barn som lägret inte fungerar lika bra för. Piloternas kommentarer om detta handlar framförallt om att det måste vara rätt timing i barnets liv, och om att det kan vara så att vissa barn är väldigt osäkra i grupp, och osäkra på att åka bort. Osäkerheten betyder dock inte att lägret inte skulle vara bra, men att det är något man måste förhålla sig till när man förbereder barnet.

Ansvar för deltagarnas mående

Även om det är bra och roligt att träffa andra barn, kan det också innebära en påfrestning för deltagarna. Ett av barnen beskriver till exempel att det var jobbigt för att sådant som hen annars lagt bakom sig kom upp igen:

... men sedan var det också väldigt känslamt, det påverkade mig väldigt, ledsen för jag kände igen mig så väldigt mycket på det och de uppgifterna så då fick man tänka till och då kom det lite gamla grejer upp [Intervjuare: Ja] som man inte ville tänka på.

Frågan är hur den här typen av reaktioner hanteras, och i vilken grad barn och unga uppfattar att lägerledarna tar ansvar för hur deltagarna mår. Mer kritiska synpunkter på lägret från barnen handlar - vid sidan om att lägret varit lite för komprimerat tidsmässigt - framförallt om att lägerledarna behöver vara observanta på att det kan vara påfrestande känslomässigt att vara på läger: "Om man ser att någon börjar vara nedstämd kanske man ska gå fram och kolla att allt är bra", som ett av barnen uttrycker det.

Här kan man notera att samtalsledarnas reflektioner över lägren i stort sett uteslutande handlar om hur snälla och stöttande deltagarna var mot varandra, men inte om eventuella svårigheter utifrån hur deltagarna mår. En av grupperna reflekterar över att deltagarna tog mycket ansvar för varandra och "höll koll", på vem som inte hade kommit och ätit frukost än, och så vidare. Utifrån barnens kommentarer om att samtalsledarna behöver vara mer observanta på lägerdeltagarnas mående är frågan om detta med att "ha koll" som piloterna observerade något som kan vara ett uttryck för att barnen själva tog ansvar för varandra eftersom de inte riktigt uppfattade att lägerledarna gjorde det. Oavsett tolkningen av detta konkreta exempel är den här aspekten av läger något man bör vara observant på som lägerledare.

Slutsatser

Målsättningarna för lägret verkar de ha uppfyllts i mycket hög grad när det gäller att stärka barnen genom att de får träffa andra i samma situation, uppleva gemenskap och dela erfarenheter, bli hörda och få uttrycka sina åsikter, ha kul och lära sig mer om sina rättigheter. Det är mer oklart i vilken grad i vilken grad lägret bidragit till att barnen fått fler strategier att hantera vardagen som anhörig. De barn som deltagit i ett läger talar alla mycket positivt om den erfarenheten. Mer kritiska synpunkter från barnen handlar - vid sidan om att lägret varit lite för komprimerat tidsmässigt - framförallt om att lägerledarna behöver vara observanta på att det kan vara påfrestande känslomässigt för deltagarna att vara på läger. Ett inslag i lägerprogrammet är inspirerat av norska Forandringsfabrikkens deltagandemodell höringar och i den här delen får barnen möjlighet att som grupp förmedla erfarenheter, goda råd och förslag på förbättringar för anhöriga barn till politiker och beslutsfattare. Att döma av de barn som kommit till tals i intervjuerna var relationen till och utbytet med de andra barnen betydligt viktigare än detta mer barnpolitiska inslag. Att barns rätt till att komma till tals också i ett vidare perspektiv inte verkar ha stått högst på agendan för de barn som deltog i lägret kan bland annat ha att göra med att de inte träffat varandra tidigare utan etablerade sina relationer där och då.

5. Betydelsen av barns rättigheter och delaktighet

Utvecklingsarbetet har genomgående betonat att BRA är en modell som har barnets rättigheter som utgångspunkt, att arbetet med BRA bygger på barns delaktighet samt att detta förutsätter de vuxnas lyssnande. Barn ska både få lära sig mer om sina rättigheter och få utöva dem, såväl som enskilda barn (i individdelen) som tillsammans med andra barn i grupp (vid och genom lägret). Ett annat sätt att benämna utgångspunkten är att BRA-modellen bygger på ett delaktighetsperspektiv på barn (se Eriksson och Näsman 2011). Vad betyder då modellens utgångspunkt i barns rättigheter, inklusive barns rätt till delaktighet, mer konkret?

Ett nytt sätt att möta anhöriga barn

Det som för många av pilotverksamhetens medlemmar har varit nytt med BRA-modellen är dels att insatsen riktar sig direkt till barnet och sedan just detta att det är barns rättigheter som är utgångspunkten. Utgångspunkten i barns rättigheter omtalas som väldigt betydelsefullt och det är en återkommande kommentar att ”det påverkar väldigt mycket på hur man ser på barnet och barnets utsagor”. Piloterna betonar också att det är ett nytt perspektiv de har lärt sig att arbeta utifrån, som ifrågasätter vuxnas tolkningsföreträdare:

Jag tror att vi måste väldigt prata mycket mer om det här barnperspektivet. För att komma in rätt i BRA samtalen överhuvudtaget så måste vi prata mycket, mycket mer om barnperspektivet. För när jag pratar om BRA i min andra arbetsgrupp, om barnkonventionen och, ”jamen det kan vi ju”, och så hör jag att de har inte barnperspektivet, ”men det här är bra”, ett vuxenperspektiv på att det här är bra för barnen, jag kommer ju från en helt annan vinkel.

Modellen förutsätter som sagt barns delaktighet och vuxnas lyssnande. Det innebär bland annat att innehållet i de individuella samtalen i alla fall delvis bestäms tillsammans med barnen (det styrs även av modellen). För piloterna har det varit något nytt att det därmed blir upp till barnet att styra. Att barnen på så sätt får makt över samtalet kan också innebära att de kan avstå från information och stöd. Som en del piloter förstår det ingår det i barns rättigheter att slippa bli påtvingade något de inte vill ha:

Jag tänker ett annat sätt, hur det kan tydliggöra, det är till exempel, med rättigheter har jag pratat med en tjej och kommer fram till att ”ja, nej men jag vet inte så mycket men jag känner inte att jag behöver veta mer, jag vet inte om jag vill veta mer heller”, men att det ändå blir tydligt, och du måste inte få 100 procent information om du inte vill, liksom, att det kan vara skönt att vända och vrida på det, och just nu, jag vet att jag kan få mer information om jag vill. Det tycker jag har varit så himla befriande för de här barnen, det är ingen som prackar på dig något om du inte vill, det tycker jag blir tydligt i den här modellen.

Att barn får makt att tacka ja eller nej kan även innebära en utmaning, menar en del piloter, inte minst med tanke på barnens beroende av och hänsynstagande till sina föräldrar:

Jag tänker att ibland hade jag önskat att man hade kunnat, att jag hade lagt upp den här informationen på ett annat sätt, att jag hade kanske informerat ungdomen separat och föräldern separat [Andra: *mhm*] för det har jag märkt att det, barnen, eller ungdomarna har sagt att "jag behöver inte", men det har varit av hänsyn till föräldern, det har varit så tydligt. Och i och med att man säger att "du får bestämma själv", då kan man liksom inte gå vidare på speciellt bra sätt [Intervjuare: *Nej, just det*] men hade man informerat separat, barnet separat, då hade kanske det blivit en skillnad.

Det kan alltså vara en utmaning att arbeta utifrån barns delaktighet och egenmakt inom ramen för relationer som inte är jämlika utan i stället präglas av vuxnas överordning och barns beroende och underordning. Just det här exemplet handlar om tonåringar, och ytterligare en reflektion i gruppen under den här delen av intervjun är att man kanske skulle behöva presentera BRA-samtalen på ett lite annat sätt för ungdomar, jämfört med yngre barn.

Rätt till information i stället för hjälpbehov?

Det är inte bara delaktighetsperspektivet på barn som är annorlunda. Även det att utgå från rätt till information i stället för att förutsätta att det finns ett "problem" eller hjälpbehov ger ett annat arbetssätt jämfört hur man brukar arbeta inom socialtjänsten, menar en del piloter. En av dem pratar om att man i BRA-samtalen inte kan förutsätta att barnen har något slags behov av stöd, hjälp eller omsorg:

Det är ju inte den ingången vi har, det har vi ju nästan alltid annars, att vi ska undersöka om de behöver någon form av insats, som själva grunden i socialtjänsten, men här ska vi ha en annan ingång, vi ska tala om att de har rättigheter, jag tycker att det är det som är poängen med detta, jämfört med mycket annat.

Medan utgångspunkten i rätten till information framställs som att den följs av en lyssnande inställning, presenteras det "vanliga" sättet att arbeta som mycket tydligare styrt av den professionella och hens frågor:

Jomen för det är klart att har man det här perspektivet att man ska utreda om någon har behov en insats eller någonting, då hamnar man ju mycket mer i det här utredande perspektivet och då ska man ställa en massa frågor för att man ska få veta vilken typ av insats som kan vara lämplig, och den typen av samtal har man ju hela tiden inom socialtjänsten, men här blir det liksom en annan ingång.

Rättigheter som utgångspunkt gör även BRA-samtalen till "ett mer lättillgängligt sätt som inte drar igång skam och skuld" hos föräldrar, och det blir lättare för föräldrar att ta emot den här typen av insats. Det gör det lättare för dem att inte känna att de har gjort något fel, och det blir då enligt

piloterna lättare att få föräldrar att i alla fall pröva och komma till det första informationssamtalet.

Ett fokus på barns rätt till information behöver inte stå i motsats till kunskap om hjälpbehov. En annan fördel som kommenteras på flera olika sätt i intervjuerna är att även om syftet är att ge information, och inte att utreda barnets situation, så kan BRA-samtal faktiskt vara mer effektiva i att skaffa sig en bild av barnets situation:

Ett exempel jag tänker på [...] genom att också, om det är icke-stigmatiserande och en annan typ av kontakt, och när vi sedan när vi pratar då, jag tänker särskilt på en kontakt, så får vi veta massor med saker som socialtjänsten borde ha sett till långt tidigare... och då tror jag att det kan vara att vi pratade utifrån ett rättighetsperspektiv och att det var en helt annan ingång [...] att vi har varit väldigt nogga med att poängtera att det är inte vi som kommer att ställa en massa frågor utan vi kommer att berätta vad du kan få hjälp med av oss, om du skulle vilja veta mer, om skulle vilja fråga mer, träffa mer.

Piloterna pratar också att det är något med modellens enkelhet och barnets möjlighet att ställa frågor som verkar bidra till att det blir ett annat samtal, och de har exempel på barn som de själva haft en lång kontakt med och där barnen också tidigare deltagit i gruppverksamhet, men där barnen tycker att det här har de inte pratat om fast de har gått i grupp. Med BRA-samtalen har det alltså fångat upp något som de inte gjort innan. I en av grupperna reflekterar en pilot över detta så här:

P1: Jag tänker på en gång att det blev väldigt tydligt, och framförallt för dem, ungdomarna jag pratade med, att de fick lägga det utanför sig, framför sig så det gick inte att värja sig utan de såg faktiskt, vad som var bra och vad som var jobbigt, det blev jättetydligt.

Intervjuare: Och nu visar du cirklarna här [kommenterar gester]

P1: Jaha [skratt]

P2: Det som är, är väl också är att få fram väldigt mycket på väldigt kort tid tänker jag, att det blir väldigt tydligt för barnen också, på väldigt kort tid.

P1: Och det kändes också som att det kringgick deras försvar, de behövde inte hålla upp dem när de fick de här direkta sakerna att fundera på. Så var det precis som, ja. Och det var också vad jag fick tillbaka, för mina ungdomar hade gått i grupp tidigare. De hade inte upplevt att någon hade lyssnat så tydligt på dem fast vi hade känt dem i flera år.

Som diskuterats i kapitel 3 är detta (att samtal utifrån BRA-modellen gör det möjligt att berätta mer än vid tidigare kontakter) något som också intervjuade barn beskriver.

Kan information om rättigheter motverka barns delaktighet?

De barn som intervjuats bekräftar att det är viktigt att BRA-modellen har barnets rättigheter som utgångspunkt, och man kan tolka barnintervjuerna som att samtalsledarna i hög grad lyckats bidra till att barnen fått mer kunskap om sina rättigheter. För att komplicera bilden något vill jag dock lyfta fram att även om piloterna uppfattat modellen som pedagogisk och bra (se kapitel 3) och är mycket positiva till fokus på information, rättigheter och delaktighet, pratar de även om att det finns vissa utmaningar med att samtala på det här sättet.

En av utmaningarna är att rättigheter kan framstå som något ganska abstrakt och att det kan vara svårt att "översätta" det så att det blir möjligt för barn att ta till sig:

Jag har upplevt att det har varit svårt för många barn att ta till sig vad rättigheterna handlar om, det är svårförklarat helt enkelt, det är lite, lite luddigt för dem, det tar ett tag, man får vara väldigt... Jag märker att ibland så hänger de inte riktigt med i hur de ska tänka, "hur har det här påverkat den här rättigheten", alltså man får vara väldigt tydlig, tänker jag. Det kan vara en begränsning för vissa om man inte tar sig den tiden eller känner in att de inte riktigt förstår.

Om man tar BRA-samtalens idé på allvar, så är det på ett sätt en ganska avancerad analys som barnet och samtalsledaren ska genomföra på kort tid. De ska tillsammans undersöka barnets situation genom att detaljerat kartlägga olika livsområden, hur dessa påverkas av förälderns sjukdom eller missbruk, samt barnets upplevelse och känslor förknippade med detta. Sedan ska den här bilden av barnets situation kopplas ihop med såväl barns rättigheter som eventuella förändringsbehov. Med tanke på detta är det inte så konstigt att det kan vara utmanande att se till att barnet verkligen får möjlighet att förstå och ta till sig frågan om rättigheter. I en annan grupp pratar piloterna om samma tema och diskuterar bland annat hur man inte kan "rabbla barnkonventionens artiklar" utan att man måste använda ett mycket mer vardagligt språk. Man får exempelvis prata om "har du blivit lyssnad på i din familj", vilket samtidigt väcker frågan om barnen verkligen förstår att det de får i BRA-samtalen är "information om rättigheter".

En annan aspekt är relationen mellan modellens pedagogiska ansats – att lära barn om deras rättigheter – och barns engagemang och delaktighet. En av piloterna tar upp att medan det första samtalet, vilket har fokus på barnets egen situation och upplevelse, oftast fungerar väldigt bra, är det inte alltid fallet med det samtal som kommer sedan:

Jag har tänkt på en sak, den första cirkeln har oftast öppnat upp jättemycket och de har delat med sig, och de har varit jättepositiva, och nästa gång som jag har träffat dem så har vi pratat rättighetscirkeln, då har det litegrann, inte vart lika, vad ska man säga, det har känts som att då har man tappat lite någonting.

Intervjuare: Energin?

Nja, jag vet inte vad jag ska säga, det har känts som att de haft jättehöga förväntningar efter första samtalet, varit så himla nöjda med den här sociala situation-diskussionen, och så när man nästa gång ska fortsätta prata om rättigheter, jag vet inte, det är något som är, det har känts som att det blir inte riktigt samma [Annan P: *Energi?*] energi i det.

Under intervjun reflekterade vi tillsammans över den här upplevelsen och över vad som skulle ha kunnat bidra till att behålla den positiva andan från det första samtalet. En tolkning är att medan det första samtalet väldigt tydligt har fokus på det enskilda barnet - vilket är det de intervjuade barnen lyfter fram som särskilt givande - så kan det andra samtalet präglas mer av en vuxen agenda, eftersom det är då rättigheter ska stå i fokus. I och med det kan det vara lätt att börja "undervisa", så att samtalets innehåll inte kommer lika mycket från barnen själva. De får en lägre grad av delaktighet.

Tolkningen aktualiserar frågan om hur långt barns möjligheter till påverkan sträcker sig, eller var gränserna för barns delaktighet går: i vilken grad kan deltagande barn faktiskt påverka själva upplägget på BRA-samtalen? Här återkommer alltså frågan om tolkningsföreträdet och vems agenda som styr när man möter barn utifrån en redan utarbetad modell (jfr diskussionen i föregående kapitel om barns politiska påverkan genom lägret).

Omgivningens förhållningssätt

Ytterligare en utmaning som piloterna lyfter fram är att det inte är givet att BRA-tankens om barns rättigheter och barns delaktighet får gehör hos andra samhällsinstanser. Exemplet som nämns är hur ungdomarna som varit på läger tillsammans skrivit ett brev till politiker, där återkopplingen dröjt väldigt länge. "Och så tänker jag också det här, hur delaktiga vill samhället att barn ska vara?", frågar piloten retoriskt. En av piloterna kommenterar också förhållningssättet i den egna organisationen och menar att hen "fick skäll" från sin chef för att barns tankar och åsikter fördes vidare i linje med tankarna i BRA-modellen

Slutsatser

De barn som intervjuats bekräftar att det är viktigt att BRA-modellen har barnets rättigheter som utgångspunkt, och man kan tolka barnintervjuerna som att samtalsledarna i hög grad lyckats bidra till att barnen fått mer kunskap om sina rättigheter. Det som för många av pilotverksamhetens medlemmar har varit nytt med BRA-modellen är dels att insatsen riktar sig direkt till barnet och sedan just detta att det är barns rättigheter och delaktighet som är utgångspunkten. De betonar att det är ett nytt perspektiv de har lärt sig att arbeta utifrån, som ifrågasätter vuxnas tolkningsföreträde. Även utgångspunkten i rätten till information ger ett annat arbetssätt och en mer lyssnande inställning, medan det "vanliga" sättet att arbeta framstår som tydligare styrt av den professionella och hens frågor. Det kan dock vara en utmaning att arbeta utifrån barns delaktighet och egenmakt inom ramen för relationer som inte är jämlika utan i stället präglas av vuxnas överordning och barns beroende och underordning. En annan utmaning

med att arbeta på det här sättet är att rättigheter kan framstå som något ganska abstrakt och att det kan vara svårt att "översätta" det så att det blir möjligt för barn att ta till sig. Ytterligare en utmaning är förknippad med ansatsen att lära barn om deras rättigheter. En erfarenhet från pilotomgången är att medan det första individuella samtalet väldigt tydligt har fokus på det enskilda barnet, kan det vid det andra samtalet vara lätt att börja "undervisa" om rättigheter, så att samtalets innehåll inte kommer lika mycket från barnen själva, och barnen får en lägre grad av delaktighet. Slutligen är det givet att BRA-tankens om barns rättigheter och barns delaktighet också i ett vidare perspektiv får gehör i den egna organisationen eller hos andra samhällsinstanser.

6. Hinder och möjligheter

Den sista aspekt av utvecklingsarbetet som jag vill lyfta fram är några av de hinder och framgångsfaktorer som går att urskilja när det gäller tillämpningen av modellen. Diskussionen bygger framförallt på intervjuer och samtal med pilotverksamheterna, men även i viss mån på samtalen med projektledarna.

Organisatoriska förutsättningar

De tre pilotverksamheterna skiljer sig åt både när det gäller huvudmannaskap, målgrupper och organisation, och det har funnits påtagliga skillnader i de organisatoriska förutsättningarna för att genomföra såväl individdelen som lägerdelen av BRA. Undersökningen av hinder och framgångsfaktorer har varit relativt begränsad och det kan finnas flera olika förklaringar till att de tre verksamheterna har tillämpat BRA-modellen på så skilda sätt som de gjort. Med det sagt kan man dock för det första konstatera att det är kommunala verksamheter som tillämpat fullständig-BRA, och för det andra att den pilotverksamhet mest genomgående tillämpat modellen också är en organisatoriskt väl avgränsad verksamhet riktad till barn som anhöriga. En av piloterna i den andra kommunala verksamheten lyfter fram detta som en tydligt fördel inte minst när det gäller att rekrytera barn till samtal:

Jag skulle önska att vi hade en så klar och tydlig plats som ni har [i verksamhet B], som barn kan vända sig till. Vi [i verksamhet A] ska jobba med barns nätverk, men det är inte så där självklart att barn själva som ska ta kontakt.

Den fördel som de kommunala verksamheterna haft jämfört med landstingsverksamheten är också de på olika sätt riktar sig till barn och familjer, medan landstingsverksamheten riktar sig till vuxna (oavsett om de är föräldrar eller inte), ”jag jobbar inte i en barnverksamhet utan en vuxenverksamhet”, som en av dem uttrycker det. De kommunala verksamheterna har i regel längre kontakter med familjen, vilket kan underlätta genomförandet av individdelen som helhet. I alla fall diskuterar piloter från landstingsverksamheten de korta kontakterna med föräldrarna som en svårighet:

Jag tycker att där är bristen [...] vi har förankrat för lite, har jag sett, förankrat för lite hos föräldrar innan samtalen, vi har haft informationssamtalen men man kanske skulle ha behövt prata med föräldrarnas själv, lite mer, för det är ju ändå föräldrarna som kommer att vara barnets föräldrar i fortsättningen, det kanske inte har blivit förändrat, för det har inte blivit uppföljande samtal, fast vi kanske har tyckt det, och det vet man inte vad det beror på.

Även lägerdelen har varit en utmaning för landstingsverksamheten, exempelvis när det gäller rekryteringen av barn:

[det är] inte så lätt för dem att jaha, ett läger, det hoppar jag på, för de har ingen anknytning hos oss eller någon grupp eller så, det tror jag var en svårighet hos oss.

BRA-modellen har på olika sätt utvecklats och anpassats under utvecklingsarbetets gång, och en sådan anpassning är tillägget ett ytterligare förberedande samtal med föräldrar, för att motivera insatsen till barnen (se Lundström-Mattsson och Schönbeck 2014). Det inledande föräldrasamtalet tillkom bland annat mot bakgrund av de erfarenheter som diskuteras ovan. Frågan är dock om denna anpassning av själva modellen är tillräcklig för att BRA-modellen ska kunna implementeras som den är tänkt. Utifrån piloternas diskussioner kan man anta att i synnerhet inom verksamheter med vuxna som primär målgrupp krävs en hel del organisatorisk förberedelse, och det torde gälla inte minst många verksamheter inom hälso- och sjukvården.

Ledningsstöd

Det framgår också att skillnader funnits när det gäller den organisatoriska förankringen av, och ledningsstödet till, utvecklingsarbetet. I synnerhet piloterna från en av verksamheterna beskriver det som att medan projektet varit förankrat högt upp i organisationen, har det inte varit förankrat hos de närmaste cheferna. Dessa framställs som att de tvärtom inte alls förstått vad projektet inneburit. En konsekvens av bristen på förankring är att piloterna varit tvungna att genomföra utvecklingsprojektet utöver det ordinarie arbetet, och att de därmed har fått en orimlig arbetsbörda. De har också fått lägga ner mycket energi på att själva förankra arbetet med BRA hos sina chefer:

Jag tänker på det här med stöd, i alla fall min chef och din chef, hen var inte insatt överhuvudtaget i vad det här handlade om, utan hen agerade på order och sedan gav hen mig order, nästan, och när bilden började klarna för hen att det är så här, "oj" sa hen, och det har jag liksom fått bära med mig hela tiden, jag har informerat på alla sektionsmöten om var vi befinner oss i BRA, har försökt hålla hen och mina jobbarkompisar också ajour, hen har, det känns som att hen kan inte ta till sig det här.

Kunskap om anhöriga barn

Ytterligare en aspekt av organisatorisk beredskap handlar om kunskap om anhöriga barn i organisationen i stort. Om det inte finns en grundläggande kunskap i hela organisationen om anhöriga barn och deras rättigheter blir det svårt att rekrytera barn till samtalen, menar piloterna. Målgruppen måste bli synlig för alla i organisationen, och de som ska bidra till rekrytering måste kunna presentera erbjudandet om BRA på ett sätt som föräldrar kan ta till sig. Några piloter reflekterar också över att det borde vara rutin att ge erbjudandet till alla föräldrar som kommer till exempelvis socialtjänsten, i stället för att bara fråga dem som man vet passar in i målgruppen.

Samtalsledarnas förutsättningar

Under utvecklingsarbetet var en utgångspunkt att BRA-modellen ska vara så pass grundläggande att exempelvis de individuella samtalen ska kunna genomföras även av personal som inte är särskilt inriktade på barn. Piloterna lyfter dock fram betydelsen av tidigare erfarenhet av att samtala med barn. De menar att även om modellen är tydlig och enkel att använda ställer BRA-samtal krav på den som leder samtalen:

Det är ju en väldigt konkret och enkel modell, men för att man ska kunna hålla sig till det här att [som samtalsledare] vara forskare och utforska tillsammans, det kräver ändå en del av den som leder samtalet, så att man inte hamnar i det här att sitta och ställa en massa frågor på de här områdena. Så det är nog viktigt att betona det också i utbildningen av BRA-ledare.

Piloterna är också överens om att det skulle vara bra att ha lite mer hjälpfrågor att ta till om det behövs, särskilt om man inte har så väldigt mycket erfarenhet av att samtala med barn, eftersom modellen förutsätter viss vana och erfarenhet att luta sig mot.

Utbildning och handledning

Piloterna ger genomgående högt betyg till Barnhuset och projektledarna när det handlar om utbildning i modellen och förberedelse för och genomförandet av lägren. Kritiska kommentarer handlar mer om olika besked under projektet gång om exempelvis rekrytering till lägret.

Modell och manual?

Det faktum att BRA framställs som en modell kan vara något av en utmaning för de som ska omsätta den i praktik, och ställer krav på handledning från "modellägarna" – det vill säga Barnhusets - sida. Å ena sidan pratar en del piloter om att det är positivt att det är en modell för informerande samtal med barn:

Det har ju blivit en sådan tid, att ha en modell, om man nu ska ut i sjukvården som jag tänker, det ä här är BRA, och den beforskas och den lyder under socialdepartementet, då får man ändå gehör, så att man vågar, för det här är ju ändå ett nytt område vi rör oss på, där alla barn ska, föräldrarna ska benämnas och så vidare. Så då tycker jag det är bra att ha en modell som är enkel att beskriva.

Inte minst av legitimitetsskäl inom både hälso- och sjukvården och socialtjänsten är det viktigt med en tydlig modell, menar piloterna. Å andra sidan kan en del professionella, inte minst inom socialtjänsten, vara ovana vid att arbeta manualbaserat, och att döma av intervjuerna finns det hos en del piloter en osäkerhet om hur strikt de måste följa anvisningarna för samtalen, för att de ska genomföra "riktiga" BRA-samtal. I intervjuerna uppstår flera gånger samtal om det ena eller andra "går an": om man inte har tid att göra alla cirklarna, kan man baka in prat om rättigheter och förändringsbehov i kartläggningen av den sociala situationen? Kan samtalsledaren skriva i stället för barnet? Kan man använda färger på ett

annat sätt än vad som står i anvisningarna? Ska man inleda det andra samtalet med att återkoppla till vad som sades i det första? Hur många extra gånger kan man lägga till? Listan på frågor kan göras lång. När en av grupperna pratar om utvecklingsbehov är de överens om att det skulle vara bra att ha lite mer hjälpfrågor att ta till om det behövs, särskilt om man inte har så väldigt mycket erfarenhet av att samtala med barn. Som diskuteras ovan menar piloterna att modellen förutsätter viss vana och erfarenhet att hämta ur. Samtidigt diskuteras på ett annat ställe i en intervju att det kan vara "lite kvävande" när något blir för mycket manualbaserat. I förhållande till det verkar BRA-modellen vara "lagom" styrd för att den ska gå att ta till sig även för dem som är ovana vid manualer. En fråga för det vidare arbetet med BRA är således att tydliggöra instruktionen till BRA-samtal och även diskutera hur strikt denna måste följas för att det ska vara fråga om just "BRA: Barns Rätt som Anhöriga".

Slutsatser

En analys av hinder och möjligheter när det gäller tillämpningen av modellen bekräftar väl känd kunskap om betydelsen av såväl organisatorisk förankring och beredskap som ledningsstöd vid implementeringen av nya metoder eller arbetssätt. Det blir också tydligt att det kanske ställs särskilda krav på organisatorisk förberedelse om BRA-modellen ska implementeras som det är tänkt inom verksamheter som har vuxna som primär målgrupp. Det behöver också finnas en grundläggande kunskap i hela organisationen om anhöriga barn och deras rättigheter för att det ska bli möjligt att rekrytera barn till BRA-insatsen. Under utvecklingsarbetet var en utgångspunkt att BRA-modellen ska vara så grundläggande att även av personal som inte är särskilt inriktade på barn ska kunna använda den. Piloterna menar dock att även om modellen är tydlig och enkel att använda ställer exempelvis BRA-samtal krav på den som leder samtalen, och den förutsätter viss vana och erfarenhet att luta sig mot. Den utbildning i modellen piloterna genomgått får genomgående högt betyg, liksom stödet i förberedelse och genomförande av lägren. Det faktum att BRA framställs som en modell kan vara något av en utmaning för dem som ska omsätta den i praktik, och det ställer krav på handledning från Barnhusets sida. Detta eftersom en del professionella, inte minst inom socialtjänsten, är ovana vid att arbeta manualbaserat, och en del piloter uttrycker en osäkerhet om hur strikt de måste följa anvisningarna för att de ska genomföra "riktiga" BRA-samtal. En fråga för det vidare arbetet med BRA är att tydliggöra instruktionen till BRA-samtal och diskutera hur strikt denna måste följas för att det ska vara fråga om just "BRA: Barns Rätt som Anhöriga".

7. En lovande modell

Helhetsbedömningen blir att detta är ett i många avseenden framgångsrikt utvecklingsarbete. De intervjuade barnen är överlag mycket positiva till den insats de har fått och deras synpunkter kan sammanfattas med ett direkt citat från två av dem: "BRA är bra". Man bör visserligen hålla i minnet att det är de personer som de fått stöd av som intervjuar dem, och att barnens utsagor naturligtvis kan färgas av detta, eftersom det kan vara svårare att uttrycka kritik mot någon som man har fått hjälp och stöd av och kanske önskar ännu mer hjälp av. Med det sagt kan man ändå se att barnen utvecklar och motiverar sin positiva bedömning på en rad olika sätt. Liksom de intervjuade barnen är även piloterna som prövat att arbeta med modellen överlag mycket positiva, och i synnerhet utgångspunkten i barns rättigheter lyfts fram som oerhört viktigt. Den här utgångspunkten verkar förskjuta perspektivet för dem som leder samtalen och ger ett nytt sätt att möta barn. Samtidigt är det inte helt enkelt att omsätta modellen i praktiken, och liksom barnintervjuerna pekar intervjuerna med piloterna på att det finns områden som behöver utvecklas.

Det finns begränsningar utvärderingens empiriska underlag, vilket delvis kan bero på att jag som utvärderare kom in efter att projektet redan dragits igång och att utvärderingsuppdraget kunde ha innehållit ett tydligare ansvar för stöd och handledning av verksamheterna, inte minst med tanke på att piloterna förefaller vara "utvärderingsovana" verksamheter, vilket ställer särskilda krav på handledning. I fortsatt utvecklingsarbete behöver med andra ord dokumentation och utvärdering tänkas in mer systematiskt redan från början. Med detta sagt vill jag ändå lyfta fram att det material som finns och som ligger till grund för analysen genomgående tyder på att utvecklingsprojektet och piloternas arbete i hög grad lyckats uppfylla målsättningarna för BRA-modellen.

Utvecklingsarbetet har resulterat i en modell som framstår som lovande inte bara när det handlar om att informera anhöriga barn om deras rättigheter och kartlägga behov av vidare stöd. Även om fokus för utvecklingsarbetet inte varit en stödinsats riktad till anhöriga barn, tycks de individuella samtalen också kunna fungera som en stödinsats. Utifrån de intervjuer som rapporten bygger på kan man tolka det som att BRA-samtal kan stärka barns känsla av sammanhang. När nu modellen är utvecklad blir det därför angeläget att på allvar pröva den i olika verksamheter, och att studera hur BRA modellen fungerar i jämförelse med andra metoder eller modeller för information och stöd till barn som anhöriga.

Referenser

Allmänna Barnhuset (2014). *Guide för BRA samtal*. Stockholm: Allmänna Barnhuset

Antonovsky, A. (1993). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.

Eriksson, M (2014). Deltagarnas röster om BRA modellen, i Lundström Mattsson, Å & Schönbeck, T. (red.) *Barns rätt som anhöriga – om att göra barn delaktiga*. Stockholm: Allmänna Barnhuset

Eriksson, M. & Näsman, E. (2011) *När barn som upplevt våld möter socialtjänsten – om barns perspektiv, delaktighet och giltiggörande*. Stockholm: Gothia.

Forsberg, H. (2008) Barns röster om hjälpinsatser, i Eriksson, M., Cater, Å. K., Dahlkild-Öhman, G., Näsman, E. (red) *Barns röster om våld – att tolka och förstå*. Malmö: Gleerups.

Lundström-Mattsson, Å & Schönbeck, T. (red.) (2014) *Barns rätt som anhöriga – om att göra barn delaktiga*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.

Näsman, E. (1998) "Känslan av sammanhang i ett familjeperspektiv", i Kumlin, T. (red.) *Känsla av sammanhang i teori, empiri och kritik*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden 98:9.

Bilagor

Bilaga 1 Individuppgifter om barn som deltar i pilotomgång av BRA

Bilaga 2 Utvärderingsfrågor vid första individuella BRA-samtalet

Bilaga 3 Intervjuguide för uppföljningsintervjuer BRA

Bilaga 4 Information och medgivande att delta i utvärdering av BRA – Barns Rätt som Anhöriga

Bilaga 5 Intervjuguide för pilotintervjuer

Bilaga 6 Guide för utvärderande samtal om läger

Individuppgifter för barn som deltar i pilotomgång av BRA	
OBS! Här ska inte stå några personuppgifter som kan identifiera barnet - skapa en kod så ni kan fylla på med uppgifter	
Kommun, landsting/region	
Namn BRA ledare	
Vem är sjuk/skadad/missbrukar? – relation till barnet?	
Sjukdom/skada/missbruk?	
Barnets ålder	
Barnets kön	
Syskon? Deltar i BRA?	
Varaktigt boende – föräldrar/förälder, annan vuxen/fosterhem	
Rekryteringsväg/sätt	
Ev. telefonkontakt/möte med förälder eller barn <i>innan</i> BRA, om ja, men vem/vilka?	
Informationssamtal BRA Datum? Deltagare?	
Individuella samtal BRA – Datum? Antal?	
Uppföljningssamtal BRA Datum? Deltagare?	
BRA läger Datum för deltagande och form – dagläger eller internat?	
Uppföljningsträff för dem som var på BRA läger (datum, antal personer som deltog, ålder)	

Barns erfarenheter och förslag till förbättringar, frågor, förs vidare, till vem, när, hur?	
Återkoppling till barnen Datum? Hur?	

Utvärderingsfrågor till barn i samband med det första individuella BRA-samtalet med barnet. Fråga barnet och anteckna svaren! OBS! Förälderns ska ha informerats om utvärderingen
1. Vet du att du har rätt till information och stöd när din förälder är sjuk/skadad/missbrukar? Om ja - hur fick du veta det?
2. Har du fått information om din förälders sjukdom/skada/missbruk? Om ja – av vem/vilka? Alternativt hur? (t.ex. läst själv på nätet eller i broschyr)
3. Har du fått tillräcklig information?
4. Har någon tidigare frågat dig om du behöver något stöd när din förälder är sjuk m.m.? Om ja – vem? Vilka?
5. Pratar ni öppet i familjen/släkt/vänkretsen om din förälders sjukdom m.m.? Om ja – är det tillräckligt?

*Innan intervjun börjar***Presentation & samtycke till intervjun**

Du kom till mig/oss för att vi arbetar med BRA-modellen, som betyder Barns Rätt som Anhöriga. Det vi vill med BRA-modellen är att barn ska få mer makt i sina liv – kunna påverka mer själva – att barn ska veta mer om sina rättigheter och om förälderns sjukdom/missbruk och att barns rättigheter ska respekteras. För att modellen ska bli så bra som möjligt behöver vi din hjälp: vi behöver veta mer om vad som varit bra och inte lika bra och det som vi kanske skulle behöva göra på ett annat sätt i fortsättningen, och vi vill därför intervjua dig, om vi får. Vi får också hjälp av en forskare – hon heter Mia (Eriksson) - som gärna vill få ta del av dina tankar om kontakten med mig/oss och vad du tycker om BRA modellen.

Intervjun går till som ett samtal och det finns inget svar som är rätt eller fel, det är dina åsikter som är det viktiga. Om du tycker att det är okej vill Mia/forskaren att vi spelar in så att hon kan lyssna på vårt samtal. När hon sedan skriver sin rapport kommer hon kanske att skriva (citera) en del av vad du sagt, men hon kommer då att ta bort alla namn och detaljer så att ingen kan förstå att du är du (du kan vara anonym).

Själva intervjun

Frågor efter deltagande i BRA
1. Är det bra för dig att veta att du som barn har rättigheter när din förälder är sjuk/skadad/missbrukar? Om ja, på vilket sätt? Om nej, varför inte?
2. Är du nöjd med den information du har fått om din förälders sjukdom/skada/missbruk? Har du fått svar på de frågor du har som rör din förälders sjukdom m.m.?
3. Tycker du att föräldrar/närstående vuxna fått ökad förståelse för dig, dina rättigheter och dina behov som anhörig?
4. Tycker du att BRA har varit till hjälp? Om ja, på vilket sätt? Om nej, Vad saknade du? Vad var inte bra?
5. Vad tycker du om upplägget i BRA dvs. BRA modellen (informationssamtal med förälder/vårdnadshavare, egna samtal, uppföljningssamtal till förälder och läger)?
6. Hur var det för dig på lägret? a) att träffa andra barn/ungdomar?

b) innehållet (det ni gjorde)?
c) formen(dagläger/internat och antal dagar)?
7. Har BRA varit roligt- inte roligt?
8. Har du blivit lyssnad på?
9. Har du kunnat fråga och prata fritt i BRA?
10. Plus & Minus med BRA?
11. Vad ska vi tänka på i fortsättningen tycker du?
12. Skulle du rekommendera andra barn att ha kontakt med oss eller någon annan som jobbar med BRA? Varför / Varför inte?
13. Vilken typ av hjälp och stöd tycker du att barn och unga ska erbjudas om de har en förälder som är sjuk/skadad/missbrukar? Vad behöver man som barn/ung i den här situationen tycker du?
14. Vill du själv ha något fortsatt stöd (utanför BRA)? Om ja, på vilket sätt?
15. Något annat du vill säga?
16. Hur har det varit att bli intervjuad?

Efter intervjun

Vad händer nu?

- Nu kommer jag att ge inspelningen till Mia/forskaren så att hon kan ha med dina tankar när hon skriver sin rapport om BRA-modellen

- Rapporten kommer innehålla tankar från både barn som haft samtal eller varit på läger, och från vuxna som jobbar med BRA.
- Det kommer att ta ganska lång tid innan den är klar, ungefär ett år. Vill du veta när den blir klar? Vill du läsa (att jag ska ge den till din förälder så att hon/han kan läsa den för dig)?
- Tack

Stiftelsen Allmänna Barnhuset har startat ett utvecklingsarbete för att ta fram en modell BRA – för att erbjuda information och stöd till barn (7-18 år) om har en förälder med psykisk sjukdom, allvarlig fysiskt sjukdom/ska eller missbruk.

För att modellen ska bli så bra som möjligt behöver vi hjälp från de barn och ungdomar som tagit del av BRA. Vi behöver veta vad som varit bra och inte lika bra och om det är något vi behöver göra på ett annat sätt i fortsättningen.

Utvärderingen går till så att vi ställer några frågor i samband med att du börjar ha de samtal som ingår i BRA-modellen, Vi skriver ner dina svar och ibland tillsammans med ditt namn. Ingen annan kommer att veta att det är just dina svar. Efter att du är klar med det som ingår i BRA (samtal och läger) vill vi göra en längre intervju med dig som vi spelar in på band. Intervjun går till som ett samtal och det finns inget svar som är rätt eller fel, det är dina åsikter som är det viktiga.

Vi får hjälp av en forskare, Mia Eriksson, som kommer lyssna på intervjun och sammanfatta vad alla som deltagit i BRA tycker i en rapport. Hon kanske skriver (citerar) en del av vad du har sagt, men hon kommer då att ta bort alla namn och detaljer så att ingen kan förstå att du är du (du kan vara anonym). Rapporten med utvärderingen av BRA kommer först och främst att användas av oss som utvecklar modellen.

När BRA-modellen är färdig ska vi beskriva den i en bok och där kan det hända att vi skriver lite om vad de barn/ungdomar som först fått prova modellen tyckte.

Jag som deltagit i BRA samtycker till att delta i utvärdering

Namn och datum

Jag som vårdnadshavare samtycker till att mitt barn deltar i ovan beskrivna utvärdering

Namn och datum

DEL 1 BRA-modellen (max 30 min)

Övergripande om modellen

- För- och nackdelar?

Tankar om möten med barnen

- Svårigheter?

Rättigheter (vs omsorg?)

- Gör det en skillnad att arbeta explicit utifrån ett "rättighets" – perspektiv
- Vilken i så fall?
- Några rättigheter svårare eller lättare att fokusera? (jfr delaktighet, rätt till vila etc.)

Modellens målsättningar:

- Att barnet har fått kunskap om sina rättigheter med anledning av förälderns fysiska sjukdom/psykiska störning/missbruk
- Att barnet har fått den information som det behöver om sin förälders sjukdom/psykiska störning/missbruk,
- Att barnet har fått hjälp att uttrycka eventuellt behov av råd och stöd
- Att barnets behov av råd och stöd blivit synliggjort för föräldrar/närstående vuxna
- Att barnet (familjen) vid behov, har länkats till personer/verksamheter som kan ge hjälp; råd, stöd, behandling m.m.

Några som varit svårare att uppfylla?

DEL 2 Pilotprojektet (minst 15 min)

Utbildning / instruktion

- Tydligt? Förbättringsområden?

Återkopplingsintervjuerna med barnen

- Hur har ni förberett er?
- Svårigheter?
- Nya lärdomar?

Övriga reflektioner över projektet

Att rekrytera och få lägret att bli av?

- Svårigheter i rekrytering av barn?
- Vad har underlättat?
- Stöd och förståelse från chefer och kollegor? Vad hade du behövt?
- Hur har instruktion och stöd från Barnhuset fungerat just när det gäller lägerdelen?
- Vad skulle ha kunnat gjorts annorlunda? (din organisation, Barnhuset, du själv?)

Ledarskap

- Hur var det att vara BRA ledare?
- Vad är du mest nöjd med/stolt över/missnöjd med?
- Hur har dina ev. tidigare möten med barnet påverkat ditt ledarskap
- Hur var det att leda en helt ny modell som inte prövats tidigare?
Fördelar, Nackdelar?

Hur uppfattar du att modellen fungerade för barnen?

- Antal pass/uppdrag?
- Svårighetsgrad?
- Anslag, förhållningssätt, tilltal – anhörigskap, rättigheter, icke värderande
- Blev det peppande och stärkande?
- Vad innebar rättighetsperspektivet?
- Har modellen öppnat för förtroenden från barnen eller att du själv sett behov av ytterligare stöd? Hur har det i så fall tagits om hand?
- I vilken grad har du uppfattat att barnen upplevt gemenskap med de andra barnen, utifrån att barnen befinner sig i en liknande situation?
- Om du tycker att lägret verkar ha bidragit till att barnen fått ännu fler strategier att hantera vardagen som anhörig – och vilka i så fall?
- Finns det några barn som lägerdelen inte passar lika bra för? Vilka?

Annat?